

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

Přátelství jako hodnota v klasické řecké filosofii a etice

Simona Grospičová

Katedra občanské výchovy a filosofie

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Miloslava Blažková, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice, B AJ – ZSV

2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Přátelství jako hodnota v klasické řecké filosofii a etice* vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

22. 6. 2012

.....
Simona Grospičová

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování PhDr. Miloslavě Blažkové, CSc. za její cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce.

.....
Simona Grospičová

NÁZEV:

Přátelství jako hodnota v klasické řecké filosofii a etice

AUTOR:

Simona Grospičová

KATEDRA (ÚSTAV)

Katedra občanské výchovy a filosofie

VEDOUcí PRÁCE:

PhDr. Miloslava Blažková, CSc.

ABSTRAKT:

Tato práce rozebírá přátelství, řecky *filía*, jako hodnotu v klasické řecké filosofii a etice. Výzkum je zaměřen na díla týkající se přátelství u dvou nejvýznamnějších autorů daného období Platóna a Aristotela. Přátelství je zde zkoumáno nejen jako samostatné téma, ale také jako součást Platónovy erotologie a posléze Platónovy i Aristotelovy nauky politické. Cílem této práce je skrze rozbor Platónova a Aristotelova pojetí přátelství nalézt odpověď na otázku, jak je vnímáno přátelství jako hodnota v klasické řecké filosofii a etice. Navíc se práce snaží dokázat, že by přátelství mělo náležet do středu etických úvah a ne být odsunuto na jejich okraj. V práci se objevují názory na problematiku přátelství autorů 20. i 21. století, jejichž díla vyšla v českém nebo anglickém jazyce. Vychází najevo, že přátelství je pro řeckou filosofii a etiku významnou hodnotou, která je vlastní všem lidem bez výjimky, přičemž zasahuje do života jednotlivce i celé společnosti jako celku.

KLÍČOVÁ SLOVA:

hodnota, přátelství, polis, Sókratés, Platón, Aristotelés

TITLE:

Friendship as a Virtue in Classical Greek Philosophy and Ethics

AUTHOR:

Simona Grospičová

DEPARTMENT:

Social Sciences and Philosophy Department

SUPERVISOR:

PhDr. Miloslava Blažková, CSc.

ABSTRACT:

This work analyses friendship, in Greek *philia*, as a virtue in Classical Greek philosophy and ethics. The study concentrates on works concerning friendship of two most significant authors of the stated period Plato and Aristotle. Friendship is examined not only as a separated theme but also as a part of Plato's erotology and then Plato's and Aristotle's study of politics. The aim of this work is to find through analysis of Plato's and Aristotle's conception of friendship an answer to the question how is friendship perceived as a virtue in Classical Greek philosophy and ethics. Furthermore, the work endeavours to prove that friendship should belong to the centre of ethical reflections and should not be shifted to their margin. There are mentioned opinions on the issues of friendship of authors of 20th and 21st century, whose works were published in Czech or English language. It comes out that in Greek philosophy and ethics friendship is an important value which relates to all people without exception and affects the life of individual as well as the entire society as a whole.

KEYWORDS:

virtue, friendship, polis, Plato, Socrates, Aristotle

Obsah

Úvod.....	5
1. Pojetí přátelství v raných Platónových dílech.....	7
1.1 <i>Lysis</i>	7
2. Pojetí přátelství ve středním období Platónovy tvorby	12
2.1 <i>Faidros</i> a <i>Symposion</i>	12
2.2 <i>Ústava</i>	15
3. Pojetí přátelství v <i>Zákonech</i>	18
4. Přátelství v <i>Etice Níkomachově</i>	23
5. Přátelství v <i>Politice</i>	31
6. Srovnání Platónova a Aristotelova vymezení přátelství jako hodnoty	35
Závěr.....	39
Použitá literatura	41

Úvod

Přátelství doprovází člověka po celá staletí, ale jen málokterý myslitel se mu věnuje hlouběji. Význam přátelství pro člověka a společnost si uvědomují hlavně staří Řekové a neváhají mu věnovat několik filosofických i etických spisů. Filozofové zabývající se morálkou často vynechávají přátelství ze svých úvah a zaměřují se na podle nich důležitější témata. „*Přátelství tak zůstalo v polostínu, tradičně považováno za filosofický námět spočívající v antickém zájmu o dané téma.*“¹ Myslitelé tedy mnohdy námět přátelství přisuzují starým Řekům, přičemž se domnívají, že se jím v minulosti myslitelé zabývali jen kvůli obecnému zájmu o dané téma a ne kvůli jeho podstatnosti. Tak je po několik set let problematika přátelství jako hodnoty odsunuta spíše na okraj etiky.

V současné době se však začínají objevovat autoři, kteří si význam přátelství jako hodnoty uvědomují a vrací se k jeho antickým koncepcím. Smyslem této práce je mimo jiné oživit téma přátelství, které je po staletí zanedbáváno. Hledání různých pojetí v dílech všech starých řeckých filosofů by bylo příliš náročné, jako názorný příklad tedy postačí vybrat si dva nejvýznamnější filozofy a prozkoumat právě jejich tvorbu. Nejprve budou analýze podrobeny dialogy dotýkající se problematiky přátelství u Platóna a následně budou rozebrány některé spisy Aristotelovy. Nakonec budou přístupy Platóna a Aristotela srovnány se záměrem identifikovat mezi nimi analogie a rozkoly, a tak nalézt odpověď na otázku, jakou roli hraje přátelství jako hodnota v klasické řecké filosofii a etice. Platónova a Aristotelova díla k rozboru budou samozřejmě vybírána podle relevantnosti k dané problematice. Se záměrem podat co nejkomplexnější obraz přátelství bude přátelství u Platóna i Aristotela probíráno nejen jako samostatné téma, ale navíc jako součást úvah týkajících se ideální obce, tedy úvah politických.

K rozborům jednotlivých děl bude zmíněn i pohled na problematiku přátelství u autorů, kteří se přátelstvím u Platóna a Aristotela přímo zabývají. Bylo by chybou soustředit se pouze na autory jednoho období nebo pouze ty, jejichž díla byla přeložena do češtiny. Tato práce bude operovat s literaturou autorů píšících ve čtyřicátých letech dvacátého století až po literaturu současných autorů poskytující moderní pohled na klasickou řeckou filosofii. Mnohá díla o přátelství

¹ STERN-GILLET, S. *Aristotle's Philosophy of Friendship*. New York : State University of New York Press, 1995, str. 3.

u Platóna a Aristotela zatím nebyla přeložena do češtiny, a proto v této práci budou zmíněny a citovány i cizojazyčné knihy, které bude nutno podrobit vlastnímu překladu. Děla věnovaných výhradně přátelství není mnoho, a tak je nezbytné pracovat i s knihami, které přátelství zmiňují jen okrajem.

Cílem této práce je skrze rozbor Platónova a Aristotelova pojetí přátelství nalézt odpověď na otázku, jak je vnímáno přátelství jako hodnota v klasické řecké filosofii a etice.

1. Pojetí přátelství v raných Platónových dílech

1.1 *Lysis*

Přátelství tematizují již staří Řekové. Mezi největší myslitele, kteří se mu věnují, patří Platón a Aristotelés. Aristotelés ve svých úvahách o přátelství vychází právě z Platónových dialogů, reaguje na ně a rozvíjí je dál. Platón se přátelstvím zabývá již od raného období své tvorby. Uvažujeme-li pouze ono rané období, jako nejvýznamnější se z hlediska problematiky přátelství jeví dialog *Lysis*, ve kterém se Platón poprvé pouští do zkoumání přátelství. *Lysis* je jako jediný zasvěcen výhradně přátelství. V jiném dialogu pocházejícím z raného období Platónovy tvorby již není přátelství rozebíráno. V Platónových dílech se často mísí jeho vlastní myšlenky s myšlenkami Sókrata, proto mluvíme-li o pojetí přátelství u Platóna, zahrnujeme do svých úvah i pojetí Sókratovo. Jako v několika dalších Platónových dialozích se ani v *Lysidu* Sókratovi nepodaří dojít k jasnému závěru, ale průběžně se zde odkrývají základní Sókratovy, potažmo Platónovy představy o hodnotě přátelství.

Před samotným rozborem pohledu Platóna a Sókrata na hodnotu přátelství je nutné si uvědomit, co vůbec pojem *filía* překládané jako „přátelství“ pro Řeky znamená. Srozumitelně tuto problematiku rozebral Fr. Novotný v úvodu k vlastnímu překladu dialogu *Lysis*. Pojem *filía* je odvozen od řeckého slova *filos*, které lze přeložit jako „milující“, „milovaný“, „milý“ ať už jako podstatná nebo přídavná jména.² V češtině nemáme takový výraz, který by zahrnoval všechny tyto významy, proto je náš způsob překladu slova *filos* jako „přítel“ nedostatečný. Stejně tak překlad pojmu *filía* jako „přátelství“ nevystihuje původní pojem ve všech jeho významech. Právě až pochopení této problematickosti pojmu používaného Platónem, Sókratem umožní čtenáři lépe nahlédnout smysl rozmluvy Sókrata s Lysidem a Menexenem a nic už nebrání v rozboru dialogu.

První myšlenka, kterou Sókrates zmiňuje, není přímo jeho vlastní. Odkazuje v ní na obecný názor, že přátelům je vše společné. Vychází ze starého řeckého přísloví, když říká: „*Avšak který z vás je bohatší, na to se nebudu ptát, vždyť jste přátelé, že ano?*“³ Tato myšlenka se u Platóna nevyskytuje poprvé, například v dialogu *Laches* se objevuje věta: „*Při Heře, to je hezké, Sokrate, že jsi ke cti*

² PLATON. *Charmides, Laches, Lysis, Theages*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1940, str. 96.

³ Tamtéž, str. 106.

svému otci, jenž byl jeden z nejlepších mužů, a zvláště také, že mezi námi bude všechno společné.“⁴ Zde Lysimachos Sókratovi v podstatě říká, že ho těší, že budou přáteli. Platón od tohoto aspektu přátelství neupouští ani v budoucnu a užívá ho ve své teorii o ideálním státě, v níž věří, že v ideálním státě by mělo být všechno všem společné, čímž teorii společného vlastnictví rozšiřuje na celou společnost.

Sókrates aplikuje na problematiku přátelství teorii užitečnosti, která byla ne jedním myslitelem podrobena kritice. Sókrates tvrdí, že: „*Jestliže se tedy staneš moudrým, hochu, všichni ti budou přáteli a všichni ti budou příbuznými – neboť budeš užitečný a dobrý.*“⁵ Zde je řečeno, že pokud nejsme prospěšní, nemůžeme nikomu být ani milý a nikdo nás nebude mít rád jako přítele. Navíc se zdá, že naše vědění podmiňuje naši užitečnost. Z toho plyne, že jedině svou užitečností a působením dobra se můžeme někomu stát přítelem. Price ve své knize *Love and Friendship in Plato and Aristotle* zmiňuje kritiku této teorie G. Vlasta. Sókrates Lysidovi dokazuje, že ho ani jeho otec nemá rád jako přítele, protože není dost užitečný a vzdělaný. Vlastos ovšem namítá, že takovýto závěr odporuje tomu, co bylo již na začátku uznáno, tedy že oba rodiče Lysida velice milují.

Větší potíže Sókratovi způsobuje hledání odpovědi na otázku, kdo se komu stává přítelem. Na cestě za vytouženou odpovědí dochází k několika paradoxům. Při svém uvažování vychází z uznání, že přátelství nemusí být citem vzájemným, což se jeví jako logické východisko. Nelze přeci tvrdit, že přátelská náklonnost je vždy oboustranná, a toho si je Sókrates dobře vědom. První pokus o nalezení odpovědi selhává a zkoumání přátelství skrze vztah milovaného a milující končí paradoxem, ze kterého není úniku. O něco přínosnější se jeví pohled na přátelství z hlediska podobnosti. I když je postupně vyvracena teze, že by se jeden druhému stával přítelem na základě podobnosti, prosakují zde na povrch Sókratova východiska pro další uvažování. Sókrates vylučuje možnost, že by se stával přítelem špatný špatnému, jelikož se oba dopouští křivd, což přátelství zabraňuje. Stejně tak odmítá připustit, že by přátelství vznikalo mezi dobrými navzájem, jelikož ti jsou soběstační a nikoho nepotřebují. Sókrates nemá jinou možnost, než je také vyloučit, jinak by odporoval sám sobě a nedržel se své teorie o užitečnosti.

⁴ PLATON. *Charmides, Laches, Lysis, Theages*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1940, str. 58.

⁵ Taměž, str. 111.

Sókrates vlastně ukazuje, že právě nepřítomnost podobnosti je nutná pro vznik přátelství. Tím je problematika podobnosti pro Sókrata vyřešena, avšak jedna věc stojí ještě za povšimnutí. Při úvahách o podobnosti jako základu přátelství pracuje Sókrates pouze se dvěma druhy jsoucna dobrým a špatným. Oproti tomu ve svých následujících úvahách pracuje ještě s jedním jsoucnem tedy tím, co není ani dobré ani špatné. Neprozkoumanou oblastí tak zůstává vztah mezi tím, kdo není ani dobrý ani zlý a jemu podobným. Jinými slovy zůstává otázkou, zda vyloučením vzniku přátelství na základě podobnosti dobrého s dobrým a špatného se špatným je automaticky vyloučena i možnost vzniku takového přátelství u třetího jsoucna nebo jestli snad není možné, že by zkoumání takového vztahu přineslo pozitivní výsledky. Přestože problém třetího jsoucna není zcela vyřešen, Sókrates během další rozmluvy přátelský vztah toho, kdo není ani dobrý ani zlý s jemu podobným rovnou vylučuje.

Sókrates zkouší jít opačnou cestou a vychází z Hesiodova verše, který říká, že mezi podobnými panuje spíše nepřátelství a přátelství vzniká právě mezi opaky. Aniž by takové tvrzení bylo vysvětleno či něčím podloženo, pracuje se s ním dál a slouží pouze jako prostředek pro přechod k myšlence, že přátelství vzniká na základě opačnosti. Sókrates prohlašuje: „*Nejpodobnější nutně se nejvíce naplňují vzájemnou závistí, řevnivostí a nepřátelstvím.*“⁶ Tím úplně obrací a definitivně vylučuje možnost vzniku přátelství na základě podobnosti. Ani tato cesta se však neprokáže jako ta správná a je vyvrácena. A. W. Price upozorňuje na rozdílné selhání úvah v případě podobnosti a opačnosti. V prvním případě byla ukázána nutnost absence podobnosti pro vznik přátelství, v případě druhém „*bylo pouze předvedeno, že přítomnost opačnosti není dostačující.*“⁷ Sókrates ukázal, že opačnost může způsobovat nepřátelství, ale nikdy sama o sobě nemůže být základem pro přátelství.

Cestu ven ze zdánlivě neřešitelné situace Sókrates otevírá tím, že připouští existenci tří jsoucen: dobra, zla a toho co není ani dobro ani zlo. Jak již bylo řečeno, Sókrates okamžitě vylučuje možnost vzniku přátelství mezi tím, co není ani dobré ani zlé a jemu podobným a rovnou pracuje s logicky jedinou možnou zbylou

⁶ PLATON. *Charmides, Laches, Lysis, Theages*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1940, str. 119.

⁷ PRICE, A. W. *Love and Friendship in Plato and Aristotle*. Oxford : Oxford University Press, 2004, str. 6.

kombinací jsoucenc, když říká, že přátelství nejspíš vzniká mezi dobrým a takovým, který není ani dobrý ani zlý. Tato hypotéza oproti předchozím není vyvrácena, je naopak dokazována. Problém nastává až tehdy, když během onoho dokazování začíná vyplývat skutečnost, že přátelství mezi zmíněnými vzniká na základě zlého.

Sókrates se tak přirozeně dostává k otázce po příčině a účelu přátelství. V tento okamžik se Platón chápé příležitosti a podle Fr. Novotného neváhá do dialogu vnést něco ze své teorie o idejích, konkrétně o ideji dobra.⁸ Na tomto místě spíše Platón nežli Sókrates říká, že každý účel má účel v něčem dalším, tedy něco je přátelsky milé pro něco dalšího a to je opět přátelsky milé pro něco dalšího. Na konci takového řetězce je první přátelsky milé, to, co má účel samo v sobě a v ničem jiném, čímž je pravděpodobně myšlena idea dobra. Je nemyslitelné, aby idea dobra, účel všech účelů byla podmíněna zlem, a tak je tato možnost skrze Sókratovu argumentaci samozřejmě vyvrácena.

V současnosti se však objevují i odlišné teorie, které tvrdí, že v tomto úseku nejde Platónovi pouze o nauku o idejích, nýbrž o samotný základ bytí, první princip. Toto pojetí hlouběji rozpracovává G. Reale a odkazuje přitom na Krämera a Jaregera. Ti spatřují v Platónově pojetí přátelství jakousi kosmickou dimenzi. Podle jejich úsudku zde Platón odkazuje na nejvyšší hodnotu, normu, která „udržuje v jednotě všechny věci a celý svět.“⁹ Tím, že přátelství směřuje k prvnímu principu a k tomu prvnímu milému, získává v jistém smyslu transcendentální charakter a přesahuje lidský svět, protože po prvním milém touží všechny věci, nejen lidé. V každém případě otázkou zůstává, nakolik zakomponování Platonovy nauky posouvá bádání o přátelství dopředu a nakolik je pouze využito situace k demonstraci vlastní nauky. Otázka účelu přátelství je totiž vyřešena pouze na obecné úrovni, idea dobra je účelem mnoha jiných citů a úkonů, z čehož plyne, že směřováním k ideji dobra není přátelství nijak specifikováno.

Pro Sókrata je otázka účelu ale vyřešena a zbývá prozkoumat jen oblast příčiny přátelství. Na otázku po příčině přátelství odpovídá návrhem žádosti, touhy jako oné příčiny. Lze jen souhlasit s tvrzením, že když po něčem člověk touží, tak něco postrádá. Avšak méně jasným se stává výrok, že když člověk něco postrádá,

⁸ PLATON. *Charmides, Laches, Lysis, Theages*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1940, str. 98.

⁹ REALE, G. *Platón*. Přel. M. Cejthaml. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2005, str. 388.

bylo mu to odňato, a tak touží po něčem vlastním, příbuzném. Je otázkou, zda tím Sókrates myslí, že člověk touží pouze po něčem, co jednou měl a následně mu to bylo sebráno, nebo jestli užívá slovo odnětí v širším smyslu, čímž zahrnuje i další možnosti. Nemůže snad člověk například toužit po něčem, co nikdy neměl, co mu bylo spíše odepřeno nežli odňato? Není jasné, zda tento případ Sókrates bere v potaz. Dále bychom mohli na Sókratovi vyzvídat, zda by i takové něco bylo člověku vlastní a příbuzné. Zdá se tedy, že toto místo vyžaduje hlubší vysvětlení rozsahu slova odnětí.

Z rozboru touhy vyplývá, že přátelé jsou si nějak příbuzní, což tehdejší společnost považovala za samozřejmé.¹⁰ Tento Řeky všeobecně uznávaný fakt však vede Sókrata do slepé uličky, když se pokouší rozluštit, co ona příbuznost znamená. Kdyby příbuznost byla totéž co podobnost, celá předcházející úvaha o přátelství by byla neplatná. A pokud příbuzný by znamenalo dobrý, pak by se opět stávali přáteli dobří, což bylo také vyloučeno. Nezodpovězená tak zůstává otázka po tom, co je příbuzné dobrému a jestli není možné, že by dobré a příbuzné bylo totéž.

I když Platón k žádnému jasnému závěru nedochází, nemůže být dialog *Lysis* považován za omyl. *Lysis* představuje významnou půdu pro další úvahy a je v něm dosaženo několika dílčích vítězství na cestě za poznáním přátelství. Během dialogu se objevují myšlenky, které o něm nemálo vypovídají. V *Lysidu* jsou rozebrány nejen Platonovy a Sokratovy představy, ale i obecné názory řecké společnosti a pohledy známých básníků, Hesioda a Homéra, na danou problematiku. *Lysis* přináší možná více otázek nežli odpovědí, ale i tak představuje velký posun v průzkumu přátelství.

¹⁰ PRICE, A. W. *Love and Friendship in Plato and Aristotle*. Oxford : Oxford University Press, 2004, str. 8.

2. Pojetí přátelství ve středním období Platónovy tvorby

2.1 *Faidros a Symposion*

Problematika přátelství u Platóna úzce souvisí s erotologií. Dalo by se dokonce říci, že je v jistém smyslu její součástí. Nahradí-li se české slovo přátelství řeckým ekvivalentem *filía* a uchopí-li se ve všech jeho významech, odkryje se nepochybná souvislost dialogu *Lysis* s *Faidrem* a *Symposiem*, které Platón zasvětil mimo jiné otázkám lásky. Platón ve *Faidrovi* a *Symposiu* tematicky navazuje na *Lysis*, ve kterém kladl souřadně vedle sebe lásku, přátelství a touhu, když skrze Sókrata tvrdil, že toužící miluje předmět své touhy, a tak je mu tento předmět i přátelsky milý. Úvahy o přátelství jsou Platónovi jakýmsi základním kamenem pro zkoumání *erótu*. Platónovo pojetí přátelství lze pochopit v celé šíři pouze tehdy, pokud se zkoumá právě i v souvislosti s jeho pojetím lásky.

Před samotným bádáním po souvislostech přátelství s erótem je nezbytné si ujasnit, jakou lásku Platón rozebírá. Samotný řecký pojem *erós* podle výkladu Fr. Novotného znamená „toužení“, „touha“. Novotný dále poznamenává, že *erós* lze chápat v užším smyslu jako pohlavní touhu a v obecném smyslu jako touhu po čemkoliv.¹¹ Hovoří-li Sókrates ve *Faidrovi* a *Symposiu* o lásce, o té nejcennější lásce, míní tím lásku mezi dvěma muži, nejčastěji lásku muže k chlapci, což je způsobeno hlavně dobou a prostředím, ve kterém Platón vyrůstal a žil. „*Láska k hochům vybuchla u Řeků jako pudová odnož těch citových vztahů, které se vytvářely v mužské společnosti, značně uzavřené proti ženám, a byly spojovány jménem přátelství, filia.*“¹² Přátelství tedy muselo být pokládáno za přirozenou součást lásky mezi muži. K prohlédnutí Platonova pojetí *filie* je tedy opravdu nutné prozkoumat i souvislosti mezi láskou a přátelstvím. Nelze si nevšimnout, že rozebírá-li Sókrates pravé přátelství v *Lysidu*, soustřeďuje se stejně tak jako v oblasti lásky pouze na přátelství mezi muži. Zdá se, že i tento cit ve své nejčistší a nejvyšší formě náleží pouze mužům.

Podle většiny filologů, včetně Novotného, dialog *Symposion* předcházeli *Faidrovi*, a tak se jeví jako příhodné začít při jejich rozboru právě *Symposiem*. Tento dialog je zasvěcen výhradně lásce a ne na jednom místě Platón demonstruje

¹¹ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi*. Díl třetí. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1949, str. 212.

¹² Tamtéž, str. 385.

nepochybnou propojenost přátelství s láskou. V *Symposiu* se dají vystopovat Platónovy myšlenky i v jiných promluvách než výhradně Sókratových. První ukázkou může být řeč Pausaniova, ve které říká, že snaží-li se milovník o svého miláčka, toleruje mu společnost všelijaké věci, avšak „*kdyby se někdo odvažoval to dělat za jiným účelem, ve snaze dosíci něčeho jiného než právě tohoto spřátelení, utržil by si svrchovanou hanbu.*“¹³ Zde je patrné, že snaha o získání lásky miláčka jest zároveň snahou o spřátelení se s ním. Je-li tomu tak, pak se přátelství jeví jako součást lásky, jako prvek podílející se na pravém citu lásky. Tentýž promlouvající ve své řeči dále vyzdvihuje lásku k duši, dobré povaze a haní náklonnost z touhy po penězích či majetku, z nichž „*nemůže vyrůst ušlechtilé přátelství.*“¹⁴ Z toho plyne, že ušlechtilé přátelství i pravá láska jsou stavem hlavně duchovním, při obojím totiž dochází ke spřátelení duší. Platón ústy Pausania vlastně naznačuje, že pravá láska je založena na ušlechtilém přátelství duší milovníka a miláčka. Přátelství se pak dá pokládat nejenom za jednu ze složek lásky, ale za samotný základ pravé lásky.

Dalším mužem, který ve své řeči zmiňuje přátelství, je Aristofanés, jehož projevem Platón navazuje na otázku příbuznosti nastolenou v závěru *Lysidu*, kde není jasně zodpovězena. Podle Aristofana je každý z nás polovinou člověka původního, která hledá tu druhou jemu příbuznou. Platón skrze Aristofana opět klade vedle sebe lásku a přátelství, k nimž přidává i příbuznost, když říká: „*A kdykoliv milovník hochů nebo kdokoliv jiný nalezne právě onu svou polovici, tehdy jsou úžasně uchvázeni přátelstvím, příbuzností i láskou.*“¹⁵ V *Symposiu* je tak příbuznost zakládající přátelství i lásku definována pomocí mýtu. Jedná se o příbuznost dvou polovin jednoho celku. Klade tak vedle sebe lásku a přátelství, z čehož lze odvodit, že obé je založeno na stejné příbuznosti. Mýtus sice není relevantním argumentem, ale důležitá je Platónova myšlenka, že lásku a přátelství zakládá tatáž věc. Avšak nejen tento aspekt mají oba city společný, přátelství stejně jako láska souvisí s touhou po něčem, čeho se cítí ujet nedostatek, což později ukazuje Sókrates ve svém převyprávění řeči velekněžky Diotimy. V *Lysidu* je ono chybění vyjádřeno slovem *odnětí*, což evokuje mnoho otázek, naproti tomu

¹³ PLATÓN. *Symposion*. Přel. Fr. Novotný. 4. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2000, str. 26.

¹⁴ Tamtéž, str. 27.

¹⁵ Tamtéž, str. 36.

v *Symposiu* Platón používá slovo nedostatek, kterým se vyvaruje dřívějších nejasností.

Stejně jako přátelství je i láska spojena s Platónovou naukou o idejích, avšak zde už se přátelství a láska začínají zřetelněji lišit. Oba city se vyznačují tíhnutím k dobru, ale poněkud rozdílným způsobem. Účelem přátelství je sama idea dobra, vrchol hodnot, jinými slovy přátelství vzniká pro dobro. Oproti tomu láska je touhou po kráse a po trvalém nabytí dobra. Právě cestou lásky se duše dostává k ideji krásy, která podle Novotného teprve „*otevře pohled na veškerý nadsmyslový svět a na jeho „slunce“, které tomu světu kraluje, na ideu dobra...*“¹⁶ Přátelství má tedy účel v ideji dobra, avšak až díky lásce je duše schopna ono dobro nahlédnout, tedy pochopit. V tom by se dalo říci, že má láska ve srovnání s přátelstvím navrch. Láska i přátelství jistým způsobem sice směřují k ideám, ale až láska umožňuje jejich hlubší pochopení.

G. Reale zabývající se protologií v Platónových dílech nachází ještě jednu spojitost mezi přátelstvím a láskou. Stejně jako v úvahách o přátelství v *Lysidovi* spatřuje i v úvahách o lásce v *Symposiu* kosmickou dimenzi jejího pojetí. Reale upozorňuje, že Sókrates ve své řeči odkazuje na Eróta jako toho, kdo „*vše spojuje v jeden celek.*“¹⁷ Tak přátelství i láska sdílejí jistý transcendentální charakter, přesahující člověka a nastolující harmonii ve světě.

Ve *Faidrovi* věnuje Platón tématu lásky jen část textu, zbytek je zasvěcen rétorice. *Faidros* navazuje na problematiku týkající se vztahu milovaného a milujícího nastolenou již v *Lysidu* a modifikuje ji. Sókrates v tomto dialogu odpovídá na otázku, zda by měl milovaný věnovat více pozornosti milujícímu či nemilujícímu a záhy dokazuje, že právě milujícímu. Erós je zde totiž vyobrazen jako božské šílení, které vede člověka k dobru a směřování k dobru je podle Platóna přece věcí prospěšnou a žádoucí. Je-li podle Platóna přátelství základem pro lásku, platí toto pravidlo i pro přátele. Člověk by se tedy měl věnovat spíše přátelům než nepřátelům, jelikož přátelský cit také směřuje k dobru. Platón se v tomto dialogu zaměřuje víc na samotnou lásku a nesmrtelnost duše, přičemž přátelství nechává v pozadí. *Faidros* se z hlediska otázky přátelství jeví jako méně významný než jeho předchůdce *Symposion*.

¹⁶ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi*. Díl třetí. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1949, str. 337.

¹⁷ REALE, G. *Platón*. Přel. M. Cejthaml. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2005, str. 393.

Z obou dialogů je zřejmé, že Platón vnímá přátelství jako neodmyslitelnou součást lásky, čehož si povšiml i Novotný a o Platónově pojetí lásky říká: "*Může být tedy přátelství bez erotické lásky, ale ne láska bez přátelství.*"¹⁸ To v podstatě znamená, že láska, která není založena na spřátelení dvou duší ale na pouhé fyzické přitažlivosti, není láskou pravou. Přátelství je tak základním stavebním kamenem pro vznik opravdové lásky. Dále *Faidros* a *Symposion* ukazují, že oba city mají mnoho společného, ale zároveň se významně liší. Erós je navíc zprostředkovatelem mezi lidmi a bohy, tedy světem stínů a světem idejí. Přátelství sice má svůj účel v dobru, ale láska dovoluje milovníkům dokonce nahlédnout ideu dobra přes ideu krásy, když si duše skrze zření tělesné krásy rozpomíná na samotnou ideu krásy. Zdá se, že v Platónově hierarchii citů se přátelství nachází na místě těsně pod láskou. Láska z něho vychází a na něm staví, avšak přidává k němu cosi navíc a přibližuje duši o něco více ke světu idejí.

2.2 Ústava

V *Ústavě* mísí Platón myšlenky politické a etické. Ústy Sókrata vyslovuje vlastní představy týkající se uspořádání ideální obce, přičemž neváhá do své teorie zapojit i nejušlechtlejší city, mezi které patří i přátelství. Při svých úvahách pracuje Platón hlavně s myšlenkou, že přátelům je vše společné a pokouší se ji aplikovat na celou třídu strážců, těch nejlepších mužů ze všech. Sám totiž věří, že myšlenka všeobecného přátelství je prospěšná a může jen přispět k rozkvětu ideální společnosti. Přátelství tak v *Ústavě* nabývá nového významu, stává se nezbytným předpokladem pro fungování spravedlivé obce. Jak konkrétně by se mělo v rámci společnosti přátelství projevat, ukazuje Platón hned na několika místech.

Sókrates se ve své řeči zaměřuje hlavně na třídu strážců a právě v její organizaci se objevuje idea všeobecného přátelství. První oblastí, ve které ji Platón uplatňuje, je sféra majetková. Ve třetí knize *Ústavy* říká Sókrates Glaukónovi: "*Předně ať žádný nemá žádného jmění soukromého, leda co je nejnnutnější.*"¹⁹ Sókrates navrhuje, aby strážcům stejně jako přátelům bylo vše společné, aby sdíleli obydlí a společně stolovali. Takové opatření podle Sókrata povede k přátelským vztahům nejen mezi strážci navzájem, ale i mezi třídou strážců a třídou řemeslníků,

¹⁸ PLATÓN. *Charmides, Laches, Lysis, Theages*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1940, str. 99.

¹⁹ PLATÓN. *Ústava*. Přel. Fr. Novotný. 3. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2001, str. 106.

dělníků. Kdyby nebylo zrušeno soukromé vlastnictví, strážci by sledovali hlavně své zájmy a usilovali by o co největší zisky na úkor ostatních, čímž by se stali vlastně nepřáteli občanů. Sókrates upozorňuje, že princip přátelství je více než prospěšný, jeho absence v nové obci by vedla k její zkáze a zániku. Zdá se tedy, že je tak přátelství povýšeno na nutnou podmínku existence takové obce vůbec.

Platón však zachází ještě dál, když jeho Sókrates o strážcích prohlašuje: *"Neboť jestliže dobrou výchovou budou se stávatí řádnými muži, snadno si ujasní všechny tyto otázky i jiné, které nyní pomíjíme, braní žen i otázku manželství a plození dětí, že všechno to musí býti zařízeno co nejvíce podle přísloví „přátelům všechno společno“."*²⁰ Sókrates tak vyslovuje odvážnou myšlenku, že ženy i děti by strážcům měly být společné stejně jako majetek. Návrh tak smělého kroku má však svou logiku. Již v *Lysidu* Sókrates o přátelích říká, že jsou si příbuzní. V *Ústavě* by ona příbuznost přátel, konkrétně strážců, byla dána pokrevní příbuzností všech se všemi. Strážci a ženy totiž nazývají synem či dcerou všechny děti narozené sedm až deset měsíců po jejich spojení, sestrami a bratry jsou si děti narozené v letech, kdy jejich rodiče plodili, čímž je zrušena tradiční rodina a vzniká tak rodina společná. V takovém zřízení je tedy zajištěno, že si všichni strážci, přátelé, jsou příbuzní, a podle toho se k sobě chovají.

Přátelství je v *Ústavě* představeno i jako prvek jednotící. Absence soukromého vlastnictví utužuje vzájemné vztahy občanů, čímž se předchází vnitřním roztržkám. Jako příbuzní spolu strážci sdílí radosti i starosti, což jen posiluje jejich jednotu. Příbuznost je v *Ústavě* přítomna i v širším měřítku. Příbuzní si nejsou pouze strážci, ale všichni občané navzájem podle mýtu, který je všechny označuje za bratry a sestry vycházející z jedné matky neboli ze země. Sókrates navíc poznamenává, že příslušníci jednoho národa, zde konkrétně Heléni, *"jsou od přírody přátelé."*²¹ Občanům jedné obce je tedy přátelství vrozené. Jednota obce tak není dána zákony nebo řády, ale *"je to jednota vznikající družností, tím, co se nazývá přátelství."*²²

Leo Strauss, americký politický filosof, si navíc všímá Sókratova požadavku, aby vládcové milovali svou obec. Tato láska zde však není míněna jako

²⁰ PLATÓN. *Ústava*. Přel. Fr. Novotný. 3. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2001, str. 113.

²¹ Tamtéž, str. 167.

²² NOVOTNÝ, F. *O Platonovi*. Díl třetí. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1949, str. 564.

erós, nýbrž jako *filiá*.²³ Autor tedy spatřuje požadavek na přátelství i v postoji vládců ke své zemi. Z toho vyplývá, že i přátelství k obci jako celku je jednou z podmínek pro fungování obce.

Teoretikové jako právě Leo Strauss nebo Fr. Novotný nazývají zavedení přátelského principu v *Ústavě* přímo komunismem, avšak každý ho komentuje poněkud odlišně. Strauss zavedení komunismu vidí jako prevenci proti výskytu nespravedlnosti v obci. Přátelství je tak vnímáno jako jedna ze záruk spravedlivého zřízení. Strauss ve své knize *Obec a člověk* říká: "*Nikdo nemůže být šťastný prostřednictvím nespravedlnosti, neboť má-li nespravedlnost mít úspěch, vyžaduje utajení, a to už není možné.*"²⁴ Tím, že jsou strážcům jakožto přátelům společné i příbytky, jsou všichni všem na očích a v podstatě nikdo nemá úplné soukromí, což umožňuje snadnou kontrolu a nespravedlnost tak nemá šanci.

Novotný o Platónově komunismu míní, že "*se podobá po stránce hospodářské spíše mnišskému odříkání než společenství důsledného socialismu.*"²⁵ Jinými slovy se nejedná o důsledný komunismus, jde jen o aplikaci onoho přísloví o přátelství na třídu strážců, kdy je jim zakázáno vlastnit soukromý a osobní majetek. Naproti tomu v důsledném socialismu se spíše operuje se společnými výrobními prostředky a statky. Novotný rozeznává dva hlavní důvody pro Platónovu aplikaci přísloví o přátelství v ideální obci. Na jedné straně se tím zabráni strážcům toužit po obohacování se a nebude je to odvádět od povinností a na straně druhé má společné vlastnictví strážce "*sbratřovat*"²⁶, což obec logicky sjednocuje.

Přátelství u Platóna nehraje významnou roli pouze v rámci života jednotlivce, ale i v rámci celé obce. Je základem fungující společnosti, v mnoha oblastech nahrazuje zákony a sjednocuje občany země. Platónovo přátelství tak přispívá ke spravedlivému chodu obce a stává se neodmyslitelnou součástí ideální společnosti nastolené v *Ústavě*.

²³ STRAUSS, L. *Obec a člověk*. Přel. M. Mocek. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, str. 111.

²⁴ Tamtéž, str. 112.

²⁵ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi*. Díl třetí. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1949, str. 565.

²⁶ Tamtéž, str. 564.

3. Pojetí přátelství v *Zákonech*

Zákony píše Platón na sklonku života v pokročilém stáří a završuje jimi své filosofické i politické dílo. *Zákony* jsou politickým dialogem stejně jako *Ústava*, avšak v mnoha ohledech se od ní liší. Zmizela z nich postava Sókrata a s ním i zástupci mladých lidí, kteří přidávali dřívějším dialogům na svěžesti. Projevuje se zde Platónův konzervatismus a s ním spojené upřednostňování tradice. Jiřina Popelová v předmluvě k *Zákonům* říká: "*Zákony jsou koncem, k němuž Platónova filosofie nutně musila dospět, nastoupivši jednou cestu nehmotnosti a neměnnosti.*"²⁷ *Ústava* se tedy vyznačuje ztrátou dění, hledání a střetávání názorů. Platón se více věnuje otázce náboženství a tradici dávných časů. V *Ústavě* ještě věřil, že se ideální obec obejde bez zákonů a rozumný muž pozná, co má dělat, ale skrze *Zákony* dává Platón najevo pravý opak, čili že bez pevných zákonů se v rámci lidské společnosti ideální obec nemůže udržet. Tématu přátelství se Platón podrobněji věnuje až v sedmé a osmé knize *Zákonů*. Podobně jako v *Ústavě* je přátelství v *Zákonech* zapojeno mezi předpoklady fungování ideálního státu, i když poněkud rozdílným způsobem. Dále je tu přátelství probíráno, stejně jako například v *Symposiu*, v souvislosti s láskou, ovšem Platónovo pojetí těchto dvou citů se od původního odlišuje.

V sedmé knize stejně jako v minulosti zahrnuje Platón do své představy ideální obce přísloví o přátelství. Athénský host, který podle Jiřiny Popelové a dalších představuje samotného Platóna, ve svém líčení ideálních poměrů v obci říká: „*Nuže tedy první je ta obec i ústava a nejlepší jsou ty zákony, kde se v celé obci co nejvíce uskutečňuje staré přísloví, že věci přátel jsou ve skutečnosti společné.*“²⁸ Tak i v *Zákonech* Platón kritizuje soukromé vlastnictví a nejlepší stav společnosti vidí ve společném vlastnictví žen, dětí a majetku. V takovém stavu věci však již nevidí uskutečnitelný cíl snažení a hovoří o něm jako o zřízení bohů či polobohů. Nicméně zásady přátelství jako jednotícího principu mají být aplikovány na novou obec alespoň v omezené formě. Zákonodárce se má snažit co nejvíce přiblížit onomu vzoru, kde jest všem vše společné. V tomto místě tedy Platón neupouští od své představy o přátelství jako podmínce pro fungování ideální obce, nýbrž od své víry v možnost jejího důsledného a dokonalého užití.

²⁷ PLATÓN. *Zákony*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1961, str. 11.

²⁸ Tamtéž, str. 132.

Platón se v *Zákonech* jeví jako zastánce toho názoru, že by zákony měly zasahovat do většiny oblastí života občana, a proto se neostýchá navrhnout ani takové, které přímo upravují pohlavní život obyvatel obce. V osmé knize se athénský host pouští do výkladu o „*řádné úpravě poměrů přátelství, lásky i citů smíšených z obého*.“²⁹ Podle Platóna je ve všeobecném zájmu, aby i tyto emoce byly regulovány a byl tak zajištěn dobrý a šťastný stav společnosti.

Přátelství je v *Zákonech* vyměřeno jako „*poměr podobného k podobnému co do dobrosti a stejného ke stejnému a „přátelský“ je také poměr potřebného k majícímu bohatství*.“³⁰ Athénský host tento výměr nijak nevysvětluje, a tak není jasné, jak na danou definici přichází. Klein mu po jejím vyslovení jen přitaká, žádnou otázku nevznese, a takto se tedy athénský host vyhne složitému vysvětlování, které by jistě následovalo. Platón definitivně vyslovuje svou odpověď na otázku, kdo se komu stává přítelem, která je nastolena již v *Lysidu*. Překvapivě dochází k závěru, že přáteli se stávají sobě podobní, což Sókrates v *Lysidu* nepochybně vyvrací, a zachází ještě dál, když uznává, že přátelství vzniká i mezi stejnými. Otázkou je, v čem podobní a v čem stejní si oni přátelé jsou. Odpovědí by se mohla zdát ona zmíněná dobrost, avšak nesmí být opomenuto, že přátelský vztah mezi dobrými navzájem Platón v *Lysidu* také vyloučil. Pokud by se dobrostí mínila ctnost obecně, možná by před Sókratem v *Lysidu* obstála. První část tvrzení tedy vyvolává více otázek, než nabízí odpovědí.

Druhá část tvrzení o přátelském poměru potřebného k bohatému není nijak překvapivá. Platón zde zůstává věrný své původní teorii o užitečnosti, kterou představuje v *Lysidu*. Potřebný se stává přítelem bohatému pro nedostatek vlastního bohatství, bohatý je mu pak užitečný. Mluví-li však Platón o materiálním bohatství, věc se poněkud komplikuje. Přátelství mezi potřebným a bohatým by pak i přes svou užitečnost mohlo být označeno za nepravé. Platónův Pausanius v *Symposiu* přece tvrdí, že z touhy po bohatství a majetku nemůže vzejít ušlechtilé přátelství. Zdá se tedy, že si Platón snad i protiřečí, ale nemusí tomu tak být. Je možné, že ono bohatství chápe Platón ryze abstraktně a může se za ním skrývat bohatství v přeneseném významu například duševní. Jako přijatelná se jeví

²⁹ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi*. Díl třetí. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1949, str. 388.

³⁰ PLATÓN. *Zákony*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1961, str. 215.

i varianta, že Pausaniovo tvrzení není vyjádřením myšlenek Platóna, nýbrž někoho jiného, nicméně nesmí být opomenut fakt, že Pausaniovo tvrzení logicky zapadá do Platónovy nauky o spřátelení duší nastolené v *Symposiu*. Nabízí se ještě dvě možnosti. Platónův Athénský host může pouze tlumočit všeobecný názor, čímž by Platón ztratil zodpovědnost za ono tvrzení, nebo se druhá část definice přátelství týká podřadného druhu přátelství, což by říkalo, že druhů přátelství je více a i jiná než ušlechtilá přátelství se dají nazývat přátelstvím.

Po vymezení definice přátelství se athénský host pouští do zkoumání lásky v souvislosti s přátelstvím. V *Zákonech* je Platónovi láska „určité zmocněné přátelství.“³¹ Athénský host prohlašuje, že kdykoliv se některý ze zmíněných přátelských vztahů stává intenzivnějším, nazývá se láskou. Přátelství tu tedy zůstává základem lásky a v jistém smyslu by se mohlo zdát i jejím poddruhem. V následujících úvahách Platón volně nahrazuje pojmy láska a přátelství, čímž dává najevo, jak těsně propojené oba city jsou. Přátelství, láska se zde dělí na tři druhy. Přátelství protikladů bývá zpravidla silné, divoké a jednostranné, naopak přátelství z podobnosti je mírné, krotké a oboustranné, schopné vydržet po celý život. Třetí druh je smíšen z obou předešlých. Ten, kdo má tento druh lásky, je zmítán mezi touhou po kráse, tělu, dotecích a touhou po spříznění čistě duchovním, „roztoužením duše po duši.“³² Právě přátelství založené na duchovním principu se Platónovi zdá být nejušlechtlejší, a tak skrze Athénskému hosta hledá cestu, jak přivést ke stejnému názoru i ostatní obyvatele obce.

Nad problematikou podobnosti spojenou s druhy přátelství a lásky se zamýšlí i Leo Strauss ve své knize *The Argument and the Action of Plato's Laws*. O daném tématu říká: „Co by mohlo člověka na okamžik rozrušit, je fakt, že homosexuální láska by se mohla zdát láskou mezi podobnými a heterosexuální láska láskou nepodobných.“³³ Strauss je tedy přesvědčen, že Platónovy charakteristiky jednotlivých druhů lásek by se daly propojit i s tématem sexuální orientace. Zvláště popis lásky nepodobných mu přijde jako dobře aplikovatelný na heterosexuální vztahy. O analogii lásky podobných s homosexuální láskou se Strauss blíže

³¹ PLATÓN. *Charmides, Laches, Lysis, Theages*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1940, str. 99.

³² PLATÓN. *Zákony*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1961, str. 216.

³³ STRAUSS, L. *The Argument and the Action of Plato's Laws*. Chicago : The University of Chicago Press, 1975, str. 120.

nezmiňuje. Detailněji se autor tomuto kontroverznímu pohledu na Platónovo pojetí lásky a přátelství nevěnuje, pouze podotýká, že i takový pohled je možný a snad v jistém smyslu pochopitelný. Strauss se přiklání spíše k teorii, že nepodobnost mezi milenci či přáteli je založena na rozdílu mezi dospělým mužem a hochem. Přátelství podobných by se tak dalo vyložit jako citový vztah mezi dvěma muži stejného či podobného věku a naopak přátelství nepodobných jako vztah mezi muži, které dělí velký věkový rozdíl.

Athénský host se po výměru druhů přátelství pouští do výkladu o zákonech, které by zařídily, aby se pohlavní život obyvatel řídil podle přírody. Muži aby se vyhýbali lásce k mužům a neplýtvali tak svou energií na neplodné půdě, zároveň aby se zdrželi styků s jinými ženami než vlastními. Tak Platón dospěl k zavržení pederastie, když naznačuje, že takové stýkání je proti přírodě. V *Zákonech* Platón přestává vystupovat jako zastánce lásky mezi muži a prohlašuje, že pro blaho obce je nejlepší láska mezi mužem a ženou. Leo Strauss však poznamenává: „*Athéňan od začátku nechal otevřenou otázku, jestli námět pederastie, tzn. její evidentně nepřírozené povahy, má být uvažován za žert nebo brán vážně.*“³⁴ Strauss tak naznačuje, že ono zavržení pederastie by mohlo být Platónem míněno ironicky, protože Athénský host nikde nezmiňuje, zda mají jeho posluchači brát onu myšlenku vážně. Ať tak či onak, Platón odmítnutí pederastie v nové obci aplikuje i na oblast přátelství, když po svých občanech chce, aby „*byli přátelskými druhy svým ženám.*“³⁵ Přátelství tak již není projednáváno jen jako vztah mezi dvěma muži. Touto výpovědí zahrnuje Platón do přátelských vztahů i vztah mezi mužem a ženou. Navíc je takový přátelský vztah zmíněn jako prospěšný a směřující k dobru celé obce. *Zákony* se tak svým pojetím lásky a přátelství významně liší od předchozích Platónových děl. Ženy Athénský host nevidí jako bytosti hodné pouze erotické lásky, ale i ušlechtilého citu jako je přátelství. Na rozdíl od *Ústavy* je v *Zákonech* představa nové obce založena na konceptu tradiční rodiny. Přátelství mezi mužem a ženou je tak povýšeno na základ fungující obce směřující k dobru.

Athénský host navrhuje v podstatě dva vzájemně se doplňující zákony pro úpravu pohlavního života v obci. První zákon hlásá, že lidé mají být lepší

³⁴ STRAUSS, L. *The Argument and the Action of Plato's Laws*. Chicago : The University of Chicago Press, 1975, str. 123.

³⁵ PLATÓN. *Zákony*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1961, str. 217.

než zvířata, v pravý čas mají plodit potomky a po zbytek času žít „*cudně a spravedlivě, pevně trvajíce při prvních úmluvách přátelství.*“³⁶ Jinými slovy by lidé měli rozumově ovládat své pudy a dávat přednost ušlechtilému přátelskému vztahu. Opět se zde objevuje myšlenka, že přátelský styk duše s duší je to nejlepší pro člověka i obec. Tento první zákon zároveň káže, aby byli občané věrní a neoddávali se láskám k mužům, což je proti přírodě. Druhý zákon se zaměřuje na takové jedince, kteří nejsou schopni své smyslné touhy ovládat a přeci jenom se budou stýkat s ženami mimo manželský svazek a jinými muži. Athénský host vidí řešení v zahalení oněch nepřirozených činností studem. Mělo by se stát tradicí, že takové lásky jsou ostatními dobrými občany považovány za ostudné a ošklivé, a tak by se měly skrývat. Zdá se, že druhý zákon je poněkud volnější, jelikož stýkání mužů s muži a jinými ženami než vlastní manželkou vlastně umožňuje. Oběma zákony dává Platón najevo, že zkázou dobré obce je podléhání nezřízeným tělesným touhám, jež se mylně považují za něco přirozeného a prospěšného. Zákonodárce by se měl snažit co nejvíce odradit obyvatele obce od chování řízeného pudy a přivést je na cestu ušlechtilého přátelství.

I v *Zákonech* je patrné, že přátelský cit je pro Platóna velice důležitý. Přátelství mu nepřestává být jedním z předpokladů spravedlivé a dobré společnosti. Tento cit vede k dobru nejen individuum, nýbrž i celá obec spočívající na přátelských základech směřuje k dobru. Zdá se, že přátelství je v *Zákonech* opět posunuto o něco výš v žebříčku lidských citů, když je mnohdy ztotožněno s láskou. Láska totiž zde není pro Platóna ničím jiným než zmocněným přátelstvím. V rámci srovnávání jednotlivých druhů lásky Platón dává najevo, že přátelský cit je mnohem přínosnější a krásnější než láska tělesná. Velkým obratem v Platónově pojetí přátelství je uznání možnosti existence pravého přátelského citu i mezi mužem a ženou. Novotný o Platónově pojetí citů v *Zákonech* říká: „*Nade vši smyslnost se tu staví čistý, přátelský styk duše s duší s mnohem vyššími požadavky, než jaké znal tehdejší řecký svět.*“³⁷ Platón tu završuje své učení o nadřazenosti přátelství duše s duší nad ostatními druhy lásky. Vyjadřuje tak svou nespokojenost s řeckou společností, která se bez omezení oddává tělesným radovánkám a přitom snad opomíjí ten nejušlechtlejší stav, jímž je spřátelení dvou duší.

³⁶ PLATÓN. *Zákony*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1961, str. 219.

³⁷ NOVOTNÝ, F. *O Platonovi*. Díl třetí. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1949, str. 389.

4. Přátelství v *Etice Níkomachově*

Platónova teorie o přátelství inspirovala Aristotela, Platónova žáka, k formulaci vlastního pojetí přátelství. Problematice přátelství se Aristotelés věnuje mnohem podrobněji než jeho učitel. Této hodnotě zasvětil významnou část své etické nauky a věnuje se jí například i ve svém nejznámějším díle nesoucím název *Etika Níkomachova*. Předem je nutno poznamenat, že cílem Aristotelova etického díla není pouze podat teoretický výklad o etických kategoriích, ale také čtenářům ukázat, jak správně žít, neboli jak uvést etické zásady do praxe. Odlišné pojetí etiky jako takové mimo jiné způsobuje i rozdílnosti mezi konceptem přátelství u Aristotela a konceptem Platónovým. Přátelství je podrobně rozebíráno v osmé a deváté knize *Etiky Níkomachovy*, ve kterých Aristotelés analyzuje „*druhy přátelství, jejich postavení, pravděpodobné vývoje, morální důsledky a všeobecně uznávané zavádějící argumenty*.“³⁸ Aristotelův rozbor přátelství je tak oproti Platónovu pojetí velice rozmanitý a komplexní. Mnohokrát v něm Aristotelés odkazuje na známé básníky i myslitele a snaží se osvětlit nebo vyvrátit jejich názory. Přátelství vidí Aristotelés jako ctnost a nepostradatelnou součást života každého člověka. Hraje významnou roli i v rámci celé obce, neboť k němu všichni zákonodárci směřují nazývajíce jej svorností. Přítomnost přátel je podle Aristotela příjemná a žádoucí v každé životní situaci, ve štěstí i v neštěstí. Tak ukazuje, jak důležité je přátelství a proč by se nemělo vynechávat z etických úvah.

Aristotelovo pojetí přátelství vychází z předpokladu, že člověk miluje to, co se mu zdá být lásky hodno. Aristotelés vidí tři lásky hodné cíle přátelského milování v dobru, příjemnosti a užitečnosti. Práví přátelé jsou ti, jejichž cílem je dobro, které si navzájem přejí, aniž by se tím nějak tajili. Aristotelés dále vymezuje pojem přátelství oproti pojmům, za které bývá zaměňován. Nejprve se snaží ukázat rozdíl mezi přátelstvím a přízní. Příznivcem je podle něho člověk, který někomu přeje dobro nahodile, často i cizímu člověku bez jeho vědomí. Přátelství se však vyznačuje neskrytou vzájemnou přízní vznikající po nějaký čas, během kterého se dva lidé poznávají. „*Tak se zdá, že jest počátkem přátelství, jako radost z pohledu na osobu jest počátkem lásky*.“³⁹ Přízní tedy přátelství začíná, ale za přátelství

³⁸ STERN-GILLET, S. *Aristotle's Philosophy of Friendship*. New York : State University of New York Press, 1995, str. 8.

³⁹ ARISTOTELEŠ. *Etika Níkomachova*. Přel. A. Kříž. 3. vyd. Praha : Rezek, 2009, str. 210.

nesmí být zaměňována. Pro úplné pochopení přátelství je nutné vymezit, co si pod tímto pojmem má člověk představit, proto je pro Aristotela rozlišení přízně a přátelství tak důležité. Vymezení přátelství jako přízně by bylo nedostačující a mylné. Přátelství je tak nadřazeno přízni.

Za nutné považuje Aristotelés i rozlišení přátelství a lásky, proto říká: „*Láska se podobá citu, přátelství stavu.*“⁴⁰ Lásku může člověk na rozdíl od přátelství cítit i k neživým věcem, ale vzájemná láska vyžaduje záměrnou volbu a ta se rodí až z duševního stavu. Takže když někoho člověk přátelsky miluje, přeje mu dobro pro sebe sama, pro svůj stav a ne pro onen cit. Zdá se, že láska pro Aristotela není záležitostí výhradně lidskou, spojuje-li ji i s neživými předměty. Přátelství se mu naopak jeví jako věc výhradně lidská. Je nezbytné poznamenat, že hranice mezi těmito pojmy v *Etice Nikomachově* je jasnější a většinou se jedním pojmem nenahrazuje ten druhý, jako tomu je například u Platóna.

Aristotelés rozlišuje tři druhy přátelství analogicky propojené se třemi důvody pro vznik přátelství. Prvním druhem přátel jsou ti, kteří milují pro užitek a jsou si vzájemně pouze prospěšní. Podle Aristotela sem patří i pohostinnost. Toto přátelství je však nestabilní a nemá příliš dlouhého trvání, jakmile totiž přítel dostane to, po čem toužil, přátelství se většinou ruší. Stejně nejistý se zdá být i další druh přátelství vznikající mezi lidmi, kteří se milují jen pro příjemnost. Aristotelés spojuje toto přátelství hlavně s jinochy, kteří dychtí po rozkoši. Mládí se však vyznačuje rychlou změnou, která zahrnuje i změny zálib. To, co je příjemné teď, není jim příjemné navěky, a tak zanikne-li příjemnost, zaniká i přátelství. Vychází snad z vlastní zkušenosti, když říká, že tyto dva druhy přátelství jsou nejčastější a lidé je mnohdy zaměňují za pravé přátelství, které se však od těchto nepochybně liší. Tak Aristotelés přiznává existenci několika odrůd přátelství, jejichž záměna za pravé přátelství pak způsobuje to, že se hodnota přátelství podceňuje.

Při svém vymezení dokonalého přátelství vychází Aristotelés mimo jiné z Platóna, což se odráží například ve volbě témat a vlastností přátelství, které se snaží osvětlit. Ukázkou může být problematika podobnosti přátel. Aristotelés cituje Homéra i Hesioda a přiklání se spíše k Homérovu tvrzení, když prohlašuje, že přátelé jsou si podobní. Dokonalé přátelství podle Aristotela vzniká mezi dobrými,

⁴⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Přel. A. Kříž. 3. vyd. Praha : Rezek, 2009, str. 189.

jejichž podobnost tkví v ctnosti. Takovému přátelství trvá nějakou dobu, než se plně rozvine, ale poté je stálé a dlouhodobé. Dobří jsou sami v sobě i mezi sebou prospěšní a příjemní zároveň. „Každý člověk má totiž radost z vlastního a příbuzného způsobu jednání.“⁴¹ Dobří přátelé jsou si podobní v ctnosti, a tak je i jejich jednání podobné, ne-li totožné. Z podobnosti tedy vzniká přátelství a díky ní je schopno se udržet. Ctnost a podobnost zakládají právě přátelství.

Myšlenka podobnosti přátel u Aristotela plynne přechází v představu o přátelství jako rovnosti mezi přáteli. Přátelé jsou si rovni na několika úrovních. Přátelé si vše rovně oplácí. Jsou si rovni i ve svých činech a tužbách, kdy oba konají a chtějí totéž. Rovnost je další nutnou podmínkou pro samotnou existenci přátelství, kdyby jí nebylo, není možné ani přátelství. Přátelství sice snese i jistou míru nerovnosti, avšak ta musí být vyrovnána podle poměru přednosti a podle hodnoty. Ten lepší má být milován víc. Na spornost teorie rovnosti však poukazuje ne jeden myslitel. Pierre Aubenque, francouzský filosof, o přátelství u Aristotela říká: „Přátelství má sklon vyčerpat se v transcendenci, o kterou pro přítele usiluje; v mezním případě ničí dokonalé přátelství sebe samo.“⁴² Aubenque reaguje právě na Aristotelovo pojetí rovnosti mezi přáteli, které ukazuje, že nerovnost se dá v přátelství překonat, avšak je-li nerovnost příliš velká, stává se přátelství nemožným, např. u boha. Tento výrok se vztahuje k samotné bytnosti přátelství, je-li charakteristikou přátel, že chtějí jeden pro druhého dobro. Aubenque naznačuje, že v takovém případě nemůže člověk chtít, aby se příteli dostalo dobra nejvyššího, tedy aby se stal bohem, aniž by si protiřekl. Kamenem úrazu každého dokonalého přátelství je tedy skutečnost, že čím ryzejší je přátelství, tím větší dobro by se mělo příteli přát, ale zároveň tu existuje požadavek, aby přítel zůstal stejný, jinak přátelství nepřetrvá. Aubenque tak ukazuje, že dokonalému přátelství u Aristotela je paradoxně vlastní i bytostná nedokonalost.

„Vždyť přítel jest mé druhé já,“⁴³ prohlašuje Aristotelés, aniž by svůj výrok dostatečně podložil. Aristotelovi je jen předpokladem. Nikdy z něj v *Etice Níkomachově* nedělá téma a nikdy jej nevysvětluje. Zdá se, že Aristotelés tedy toto tvrzení pokládá za jasné a samozřejmé, když se neostýchá z něj při svých úvahách

⁴¹ ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. Přel. A. Kříž. 3. vyd. Praha : Rezek, 2009, str. 183.

⁴² AUBENQUE, P. *Rozumnost podle Aristotela*. Přel. C. Říha. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003, str. 210.

⁴³ ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. Přel. A. Kříž. 3. vyd. Praha : Rezek, 2009, str. 209.

vycházet. Dá se tak předpokládat, že své přesvědčení zakládá na všeobecně uznávaném názoru. Aristotelés tvrdí, že přítel je v jistém smyslu částí nás samotných, je naším druhým já. Tak jako se člověk chová sám k sobě, chová se i k příteli. Problematikou vlastního a druhého já v Aristotelově rozboru přátelství se detailně zabývá i britská filosofka Suzanne Stern-Gilletová ve své knize *Aristotle's Philosophy of Friendship*. Stern-Gilletová zaznamenává stejný výrok i v *Etice Eudémově*, kde se Aristotelés „odvolává na přísloví, podle kterého „přítel“ opravdu označuje „druhého Herkula“ – druhé já.“⁴⁴ Tak se Aristotelés snaží své tvrzení alespoň nějak podložit a zároveň si podle Stern-Gilletové nejspíš uvědomuje paradox v něm obsažený, když dodává, že i když je přítel mé druhé já, stále je to samostatná bytost. Nic takového však v *Etice Nikomachově* nezaznává, a proto se může zdát, že přátelé skoro splývají v jednu bytost, čímž by člověk jako přítel vlastně ztrácel svou jedinečnost a možná i soběstačnost.

Aristotelés propojuje téma přátelství s problematikou sebelásky, když říká: „a přátelství v nejvyšší míře se podobá lásce k sobě samému.“⁴⁵ Míjí se tím, že dobrý člověk by měl svého přítele milovat jako sám sebe. Aristotelés při svém zamyšlení vychází ze dvou protikladných názorů společnosti na sebelásku a snaží se v nich nalézt pravdivé jádro. Souhlasí, že v hanlivém smyslu slova je sebeláska neřestí prospěchářů. Prospěchářská sebeláska je podle něho velice častým jevem, proto se tento pojem obecně spojuje spíš se špatností a nazývá se sobectvím. I ctnostný člověk by se však mohl nazvat sobcem, jelikož se snaží „přisvojit si to, co jest krásné.“⁴⁶ Ctnostný člověk se snaží pro sebe ukořistit co jevíce krásna a přeje ho i příteli, jelikož ten je jeho druhým já. Daruje svému příteli peníze, avšak sám získá mnohem víc, krásný čin. Takové sobectví Aristotelés upřednostňuje. Ctnostný člověk se přímo musí mít rád, jinak by nemohl mít rád ani své druhé já, přítele. Sebeláska vlastně umožňuje vznik přátelství, a tak se řadí mezi ostatní podmínky pro existenci přátelství. Odkrývá se tu tak další souvislost mezi láskou a přátelstvím. Jistá forma lásky, sebeláska, je předpokladem pro vznik přátelství.

Dalším úkolem *Etiky Nikomachovy* je propojit učení o blaženosti s učením o přátelství. Kdyby tak Aristotelés neučinil, zdálo by se, že blažený člověk

⁴⁴ STERN-GILLET, S. *Aristotle's Philosophy of Friendship*. New York : State University of New York Press, 1995, str. 12.

⁴⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Přel. A. Kříž. 3. vyd. Praha : Rezek, 2009, str. 209.

⁴⁶ Tamtéž, str. 215.

přátelství nepotřebuje. Aristotelés při nastolení problému odkazuje na Euripidova *Oresta*, kde se praví: „*když zdar bůh dává, nač nám třeba přítele?*“⁴⁷ Podle obecného předpokladu je tedy blažený člověk soběstačný a nikoho ani ničeho nepotřebuje. Aristotelés však upozorňuje na fakt, že se obecně sice blaženým přisuzují veškerá dobra, ale to největší dobro v podobě přítele se jim upírá. Svou následující úvahou se snaží dokázat, že blažený člověk přítele potřebuje. „*Šťěstí existuje pouze v činu,*“⁴⁸ všímá si Aubenque při rozboru Aristotelova pojetí přátelství u mudrců. Blaženost jako štěstí tedy není stavem, je to činnost. Dobrému člověku tak náleží konat dobro, a proto potřebuje někoho, komu to dobro může prokazovat. Aristotelés pokračuje ve své argumentaci a prohlašuje, že blažený člověk není ani samotář, jak by se dalo očekávat. Šťastný život má být příjemný a příjemnější je pro člověka žít s přáteli a ctnostnými lidmi než v úplné samotě. Svou úvahu o blaženosti a přátelství končí Aristotelés upozorněním na omyl, kterého se většina lidí dopouští, přítele totiž zaměňují za užitečného člověka. Aristotelés dokazuje, že přátelství je žádoucí všem, i těm, kteří jsou blažení. Přátelství se dotýká všech lidí bez výjimky, a tím Aristotelés ukazuje, že je hodno etického rozboru a jeho opomenutí by znamenalo ignoraci hodnoty, která často hraje v životě člověka klíčovou roli a navíc je všem lidem společná.

Aristotelés klade důraz na potřebu spolužití přátel. „*Neboť nic jiného nevyznačuje přátele tak jako společné žití.*“⁴⁹ Šťastní lidé chtějí žít jeden s druhým, jelikož samota není příjemná. Dlouhodobě společně žít však spolu dokážou jen přátelé, jen lidé, kteří jsou sobě příjemní, mají zálibu ve stejných věcech a dokáží spolu žít spravedlivě. Tak se přátelství zdá být základem pro spolužití lidí obecně. I při odpovědi na otázku, kolik dobrých přátel člověk potřebuje, Aristotelés odpovídá skrze společné žití: „*Snad tedy bude správné, abychom nehledali co nejvíce přátel, nýbrž tolik, kolik stačí ke společnému žití.*“⁵⁰ Spolužití používá Aristotelés jako kritérium snad proto, že je pro přátelství nejtypičtější a bez něj ani nemůže být. Přátele si člověk totiž udržuje společným žitím a výměnou slov, myšlenek, bez nich by přátelství jistě zaniklo. Na otázku, jak je možné, že spolu přátelé tolik touží žít, odpovídá Aristotelés na úplném závěru pojednání o přátelství.

⁴⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Přel. A. Kříž. 3. vyd. Praha : Rezek, 2009, str. 217.

⁴⁸ AUBENQUE, P. *Rozumnost podle Aristotela*. Přel. C. Říha. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003, str. 211.

⁴⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Přel. A. Kříž. 3. vyd. Praha : Rezek, 2009, str. 186.

⁵⁰ Tamtéž, str. 220.

Nejvýznačnějším důvodem se stává fakt, že k příteli se člověk chová jako k sobě samému. Člověk přirozeně touží po pocitu bytí a pro přítele touží po tom samém. Pocit bytí se pak uskutečňuje ve společném žití. Spolužití je tedy významných rysem přátelství a naopak přátelství je významným rysem každé spravedlivé družnosti. Díky přátelství jsou spolu lidé schopni dlouhodobě žít a tvořit společenství.

Etika Níkomachova není pouze knihou etickou, jak by se mohlo zdát. Aristotelés do ní vkomponovává i své politické představy. Proč tomu tak je, odhaluje Antonín Kříž v předmluvě k *Etice Níkomachově*: „*Neboť ctnost jednotlivého člověka je táž jako bytosti žijící v obci.*“⁵¹ Etika tedy učí lidi, jak se stát ctnostný mimo jiné i proto, že ctnostní lidé se stávají dobrými občany. Ctnost jednotlivce nemá význam pouze pro něho samotného a jeho blízké okolí, ctnost jednotlivcova navíc napomáhá žádoucímu chodu politického společenství. V každém společenství je přítomno právo a přátelství. Aristotelés souhlasí s příslovím o tom, že přátelům je vše společné a říká: „*Mezi bratry a druhy jsou všechny věci společné.*“⁵² Jeho souhlas je logický, vždyť sám považuje přátelství za společenství. Příbuzným, jelikož i jejich vztah je založen na přátelství, jsou všechny věci společné. Ostatním pak jsou věci společné v různé míře v závislosti na pevnosti jejich přátelství. Čím pevnější přátelství je, tím více společného přátelé mají a tím větších práv se jim dostává, jelikož právo a přátelství se týkají stejných osob i stejných věcí. Aristotelés není tak radikální, aby společenství všeho aplikoval stejně na celou společnost, nýbrž se spokojí s různými stupni uplatnění onoho přísloví podle pevnosti přátelství.

Mění-li se politická společnost, mění se i právo a přátelský vztah, na kterém je založena. Aristotelés v každém druhu ústavy nachází analogii s nějakým druhem přátelství v rodině. Království přirovnává k přátelství otce, které je založeno na přednosti, a tak se nerovnosti mezi přáteli vyrovnávají. Aristokracie Aristotelovi připomíná přátelství mezi mužem a ženou v manželství. Takové přátelství je závislé na ctnosti a každému se dostává toho, co mu přísluší podle hodnoty. Timokratická ústava je spojována s přátelstvím mezi bratry. Stejně jako bratři si v timokracii chtějí být občané rovni a dělí si tak i vládu. V tyranidě přátelství skoro neexistuje,

⁵¹ ARISTOTELEŠ. *Etika Níkomachova*. Přel. A. Kříž. 3. vyd. Praha : Rezek, 2009, str. 13.

⁵² Tamtéž, str. 192.

ovládání jsou vládnoucím skoro neživými nástroji a přátelství k neživé věci přeci není možné. Poslední připodobnění se týká demokracie, kde jsou si podle Aristotela všichni rovni, a tak mají mnoho společného. Dá se tedy předpokládat, že v takovém zřízení je v rámci zhoršených odrůd ústav prvek přátelství nejsilnější, proto snad přijde demokracie Aristotelovi nejméně škodlivou. V oligarchii vládci vše rozdělují proti hodnotě, a tak v ní Aristotelés nenachází žádnou analogii s rodinným přátelstvím. V příbuzenském přátelství má totiž nerovnost tendenci se vyrovnávat. Míra a druh přátelství jakoby u Aristotela určovaly kvalitu politického společenství. Přátelství se tak stává měřítkem spravedlivosti a vhodnosti ústav.

Skrze rozbor jednotlivých ústav představuje Aristotelés i další druh přátelství, kterým je přátelství příbuzenské. Přátelství druhů je podle Aristotela založeno na společenství, na určitém souhlase, kdežto příbuzenské přátelství je lidem přirozené a vrozené. „*Bratrský poměr podobá se poměru mezi druhy,*“⁵³ míní Aristotelés. Tak je nalezen druh příbuzenského přátelství, který je svou povahou nejbližší přátelství druhů. Bratři si jsou rovni věkem a sdílejí stejnou výchovu i zvyklosti. Čím podobnější si jsou, tím bližší je jejich přátelství, a to platí i u druhů. Zdá se však, že příbuzenské přátelství je pro Aristotela tím nejpevnějším a nejpřirozenějším. Příbuzenské přátelství se totiž nejlépe vypořádává s nerovností, jak bylo ukázáno v teorii o ústavách. Z toho vyplývá, že by Aristotelés mohl příbuzenské přátelství pokládat za vzor pro přátelství mezi druhy.

Aristotelés se neomezuje na pouhý výklad o tom, jak má přátelství mezi lidmi vypadat. O hodnotě dobrého přátelství se snaží čtenáře přesvědčit i zdůrazněním nešvarů a rizik plynoucích z nedokonalých forem přátelství. Největší sváry spojené s výčitkami a obviňováním přináší přátelství pro pouhý užitek. „*Neboť ježto se tu lidé spolčují pro prospěch, žádají stále více, a domnívají se, že mají méně, než jim přísluší...*“⁵⁴ Lidé toužící po užitku, chtějí stále víc a neberou ohled na to, zda jim ten druhý stačí dávat. Kamenem úrazu je to, že se výměna neděje podle stejného přátelství, nýbrž podle dvou rozdílných druhů přátelství pro užitek, podle mravního a zákonného. Zákonné je založeno na smlouvě či úmluvě a mravní se vyznačuje tím, že se při něm příteli nic nedává, ale půjčuje. Dalším nešťastným příkladem přátelství je přátelství mezi špatnými, kteří

⁵³ ARISTOTELEŠ. *Etika Nikomachova*. Přel. A. Kříž. 3. vyd. Praha : Rezek, 2009, str. 196.

⁵⁴ Tamtéž, str. 198.

„pro rozkoš tedy a pro užitek mohou si být přáteli.“ Možnost vzniku přátelství mezi špatnými i mezi špatnými a dobrými není popřena, avšak taková přátelství nemají dlouhého trvání. Špatný nedokáže být ani přítelem sám sobě a utíká od sebe do společnosti. Nevyhovuje tak podmínce o sebelásce. Není schopen ani splnit požadavek týkající se spolužití, špatní se během spolužití jeden druhému připodobňují a stávající se ještě horšími, čímž se jejich soužití stává neúnosným. Jelikož si nejsou zároveň vzájemně příjemní a užiteční, nejsou schopni spolu dlouhodobě žít.

Etika Nikomachova poskytuje propracovaný obraz přátelství. Kromě praktických rad, jak si v přátelství počínat a jak si ho udržet, odkrývá Aristotelés i svou představu o přátelství jako hodnotě. Díky rozdělení přátelství do několika forem, rozšířil Aristotelés hodnotu přátelství na všechny lidi včetně těch špatných. Dokázal tak, že přátelství jako hodnota obecně lidská by nemělo být opomíjeno. Ukazuje, že přátelství hraje významnou roli nejen v životě jednotlivce, ale i v rámci celého politického společenství. Přátelství je často většinou lidí zaměňováno za něco jiného a to obecnému názoru na něj škodí. Aristotelés tak vlastně v *Etice Nikomachově* přátelství ospravedlňuje a očišťuje od omylů, které ho znevažují. Přátelství vidí jako přirozenou součást lidského života, která ve své nejčistší formě vede člověka k blaženosti.

5. Přátelství v *Politice*

Aristotelés shrnuje své představy o ideální obci v politicko-filosofickém spisu *Politika*. *Politika* v podstatě navazuje na *Etiku Níkomachovu*. Michael Davis ve své knize *The Politics of Philosophy* poznamenává: „*A tak pokud závěr Politiky ukazuje vzdělávání k ctnosti jako cíl politiky, závěr Etiky Níkomachovy poukazuje na nezbytnost polis jako nástroje ke vzdělávání k ctnosti.*“⁵⁵ *Politika* a *etika* je tak podle Davise u Aristotela vzájemně propojena a jedna bez druhé se neobejde. Stejně tak jako je přátelství důležité pro život individua, je přátelství esenciální i pro politickou společnost. Přátelství již v *Etice Níkomachově* Aristotelés označuje za společenství, a co jiného by společnost mělo zakládat než společenství. Je tedy logické, že se téma přátelství objevuje i ve spisu politickém. Úkolem *Politiky* je mimo jiné předvést způsob, jakým by princip přátelství měl být vkomponován do chodu obce, což se děje nejen výkladem, ale i skrze kritiku ústavních teorií ostatních myslitelů.

Aristotelés není spokojen se způsobem, jakým Sókrates zapojuje přátelství do koncepce ideální obce a považuje za nezbytné odhalit čtenáři nedostatky komunismu žen, dětí i majetku nastoleného v Platónově *Ústavě*. Aristotelés nehodnotí kladně Sókratovu snahu aplikovat přísloví o přátelství na společnost takto důsledně. Samotný cíl oné aplikace považuje Aristotelés za nesprávný a říká: „*A přece je patrné, že obec, bude-li pokračovat k větší a větší jednotnosti, nebude již ani obcí.*“⁵⁶ Základní charakteristikou obce je, že se skládá z množství, z různorodých jedinců, zavedením úplné jednotnosti by tuto bytostnou vlastnost obec ztratila a přestala by být obcí. Svou povahou by se taková obec podobala spíše individuu, a tak by nevyhovovala Aristotelovu základnímu požadavku. Aristotelés totiž vidí dobro v soběstačnosti obyvatel a obce samotné, soběstačnost však přímo vyžaduje menší míru jednotnosti. Sókratova teorie je tak přímou ukázkou toho, že pouhé zavedení principu přátelství ve společnosti nestačí. Přátelství musí být v obci přítomno navíc ve správných oblastech a ve správné míře, jinak učiní obec spíše nepřátelskou než přátelskou.

⁵⁵ DAVIS, M. *The Politics of Philosophy*. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1996, str. 4.

⁵⁶ ARISTOTELÉS. *Politika*. Přel. A. Kříž. 2. vyd. Praha : Rezek, 1998, str. 66.

Všeobecné zavedení přísloví o přátelství podle Aristotela přináší mnoho nevýhod a vyznačuje se mnoha nedostatky. „*Nejméně péče se totiž věnuje tomu, co jest společné velmi mnoha lidem.*“⁵⁷ Pro člověka je totiž typické, že se stará nejvíce o to, co je jeho vlastní, protože ví, že nikdo jiný to za něho neudělá. V případě, kdy by bylo vše společné všem, by si jedinec pravděpodobně pomyslel, že se o to postará někdo jiný. Tak by byly zanedbávány ženy i děti zároveň, jinými slovy přátelský vztah mezi rodinnými příslušníky by byl slabší. Stejného argumentu by se dalo využít i v případě společného majetku.

Zdá se, že společné vlastnictví žen a dětí ohrožuje příbuzenskou lásku. Již v *Etice Nikomachově* zdůrazňuje Aristotelés hodnotu příbuzenského přátelství, které by se snad mohlo považovat za vzor pro ostatní přátelství. Znemožnění existence takové lásky mezi strážci by vedlo k vzrůstu násilí, vražd a hádek, jelikož těm příbuzenské přátelství přímo zabraňuje. Jedním z hlavních důvodů je ona možnost přenášení dětí mezi třídami, „*neboť ti, kteří jsou dáni mezi občany, nenazývají strážce svými bratry, dětmi, otci, matkami, a naopak ti, kteří jsou umístěni mezi strážce, nenazývají tak již ostatní občany.*“⁵⁸ U takových lidí nic nebrání páchání bezpráví a násilí, jelikož je jim zabráněno pociťovat příbuzenskou lásku. V Platónově *Ústavě* je tak podle Aristotela oslaben jeden z nejlepších druhů přátelství, protože budou-li ženy a děti společné, příbuzenská náklonnost strážců k nim bude oslabena. Z toho vyplývá, že všeobecné zavedení principu přátelství paradoxně povede k vzrůstu nepřátelství. Zdá se, že příbuzenské přátelství podle Aristotela přispívá ke snížení kriminality.

Peter L. Phillips Simpson o Aristotelově kritice komunismu píše: „*Jeho názorem očividně je, že komunismus pouze skrývá rodinné vztahy a nezakazuje je (konec konců, děti bývají počaty a rozeny podle starého způsobu).*“⁵⁹ Simpson tak naznačuje, že si Aristotelés nemyslí, že by zavedení komunismu žen a dětí způsobilo úplný zánik pravých příbuzenských vztahů. Existence rodinných vztahů, i když ve skryté podobě, umožňuje existenci i zločinů proti nim. Když lidé nebudou obeznámeni se svými rodinnými příslušníky, hádek mezi lidmi přibude. Urážka kohokoliv v komunitě by totiž mohla znamenat urážku pravého příbuzného.

⁵⁷ ARISTOTELÉS. *Politika*. Přel. A. Kříž. 2. vyd. Praha : Rezek, 1998, str. 68.

⁵⁸ Tamtéž, str. 71.

⁵⁹ SIMPSON, P. *A Philosophical Commentary on the Politics of Aristotle*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1998, str. 81.

Aristotelés tak i podle Simpsona naznačuje, že všeobecné společenství žen a dětí způsobí více konfliktů a nepřátelství než by jinak bylo nutné.

Ani komunismus majetku nevidí Aristotelés jako nejlepší cestu, ale spíše než kritice společného majetku se věnuje obraně soukromého vlastnictví. Aristotelés praví: „*Neboť v jistém smyslu majetek musí býti společný, v celku však musí zůstatí soukromým vlastnictvím.*“⁶⁰ Je přesvědčen, že o soukromý majetek je postaráno lépe. Občané by tak měli mít vlastní majetek, avšak jeho užívání by mělo být společné. To znamená, že užívání soukromého majetku by se mělo dít podle přísloví „přátelům jest vše společné.“ Princip přátelství by tak měl být spíše aplikován na majetek než na ženy a děti, konkrétněji na jeho užitek nikoliv vlastnictví. „*Jelikož společný užitek učiní přátelství žádoucím, zatímco společenství žen a dětí tak neučiní a kromě toho s sebou přináší mnoho zla,*“⁶¹ komentuje Simpson. Bude tak ve vlastním zájmu občanů, aby udržovali přátelské vztahy, které přináší mnoho dobra jim i obci. Komunismus navrhovaný v *Ústavě* navíc zabraňuje lidem v uměřenosti a štědrosti. Obecné zavedení přísloví o přátelství tak dokonce zabraňuje lidem v ctnosti. Nutnou podmínku fungování svého návrhu vidí Aristotelés v ctnosti občanů, až ctnostní občané budou schopni sdílet užitek ze soukromého majetku, což jen potvrzuje tezi nastolenou v *Etice Níkomachově*, že pouze mezi ctnostnými lidmi vzniká opravdové přátelství. Aristotelés tak završuje svou obranu soukromého vlastnictví, když ukazuje, že špatné poměry v obci nezpůsobuje soukromý majetek, ale mravní zkaženost. Řešení tak Aristotelés vidí v přátelských vztazích ctnostných lidí, kteří spolu sdílejí užitek ze soukromého vlastnictví.

Na několika místech v *Politice* odkazuje Aristotelés na přátelství jako na neodmyslitelnou součást politického společenství. Opakuje tak většinou to, co již bylo řečeno v *Etice Níkomachově*. „*Přátelství jest svobodné rozhodnutí pro společné žití,*“⁶² připomíná Aristotelés. Obec je podle Aristotela založena hlavně na společném žití nikoliv pouhým soužitím, tak se přátelství stává esenciálním základem obce. Všechny družné aktivity jsou dílem přátelství, bez něho by obec

⁶⁰ ARISTOTELÉS. *Politika*. Přel. A. Kříž. 2. vyd. Praha : Rezek, 1998, str. 73.

⁶¹ SIMPSON, P. *A Philosophical Commentary on the Politics of Aristotle*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1998, str. 85.

⁶² ARISTOTELÉS. *Politika*. Přel. A. Kříž. 2. vyd. Praha : Rezek, 1998, str. 124.

nebyla obcí. Přátelství je tak navíc představeno jako prostředek k dosažení dobrého života v obci.

„*Společenství jest něco přátelského,*“⁶³ píše Aristotelés. Již v *Etice Níkomachově* se přece ozývá názor, že s nepřáteli nelze dlouhodobě žít. Proto by i mezi spoluobčany měla platit pravidla, která utužují přátelství mezi druhy. Občané stejně jako přátelé by si měli být rovni a co nejvíce podobní. Rovnost pak u Aristotela spočívá v rovném odplácení a podobnost podle něho tkví v ctnosti a podobném jednání. Občané by si tedy měli spravedlivě odplácet a být zákonodárci vychovávající k ctnosti, aby mezi nimi panovaly přátelské vztahy, které mnohdy plodí krásné činy, což je všeobecně žádoucí. Přátelství se tak zdá být prostředkem k udržení míru a klidu mezi lidmi.

Pokud je Aristotelovi přátelství něčím, co ke svému životu potřebuje každý bez výjimky, musí se přátelské vztahy logicky vztahovat nejen k poddaným, ale i k vládnoucí vrstvě. Aristotelés je zastáncem toho názoru, že vláda by neměla náležet pouze jednomu vyvolenému člověku, protože taková vláda se „*prohřešuje proti přirozenému poslání státu a pospolitému životu lidí, který se má opírat o vzájemnou důvěru a přátelství.*“⁶⁴ Vládce má spolupracovat s rádci, kteří zároveň budou jeho přáteli, protože zkráceně řečeno více hlav víc ví. Rádci musí být nutně jeho přáteli, jinak hrozí, že budou jednat proti němu. Přátelé jsou si totiž rovni a podobní, tak uznávají vládu i vládce, a proto si budou pomáhat a spoluvládnout podobně. Aristotelés tak naznačuje, že příteli vládce může důvěřovat jako sám sobě, jelikož je přeci jeho druhým já. Přátelský vztah by neměl vládce udržovat pouze se svými rádci, ale i se svými poddanými. Toho podle Aristotela vládce dosáhne tím, že se postará o to, aby lid nežil v bídě a přílišné chudobě. Přátelství tak zabraňuje převratu a přispívá k udržení míru jak mezi poddanými navzájem, tak mezi poddanými a vládci.

V *Politice* si Aristotelés neklade za cíl výklad o přátelství, ten již učinil v *Etice Níkomachově*. *Politika* má podpořit to, co již bylo nastoleno v politických úvahách *Etiky Níkomachovy*, tedy to, že přátelství není pouze morální hodnotou jednotlivce, nýbrž má navíc funkci celospolečenskou. Přátelství je pro něho všudypřítomným principem života soukroého i veřejného.

⁶³ ARISTOTELEŠ. *Politika*. Přel. A. Kříž. 2. vyd. Praha : Rezek, 1998, str. 168.

⁶⁴ BERKA, K. *Aristoteles*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1966, str. 83.

6. Srovnání Platónova a Aristotelova vymezení přátelství jako hodnoty

Platón a Aristotelés jsou pro dnešního čtenáře důkazem toho, že přátelství pro starověkou řeckou společnost znamenalo mnoho a často bývalo tématem diskuzí i úvah jednotlivců. Oba myslitelé si přátelství cenili jako významné morální hodnoty a pokusili se své poslání předat dál, i když každý poněkud odlišným způsobem. „*Je zvykem klást proti sobě v příkrý protiklad básnického, prorockého a mystického Platóna – a Aristotela, přísného metodického badatele,*“⁶⁵ poznamenává Patočka, než se sám pouští do porovnávání. Je pravdou, že se oba myslitelé od sebe významně liší nejen v metodách svého bádání, ale i v pojetí etiky vůbec. Aristotelova etika se zdá být realističtější a zaměřena více prakticky, kdežto Platón hledá ve svých filosofických i etických úvahách hlubší smysl skrývající se za všedností. Stojí tu tak proti sobě praktický a vědecký Aristotelés, který systematicky předkládá svůj názor na etické hodnoty, a mystický, poetický Platón, jehož práce měla být spíše podnětem k vlastnímu zamyšlení. Tak jako se liší přístupy Platóna a Aristotela obecně, tak se odlišuje i jejich pojetí přátelství. Přátelství uchopuje každý po svém, a proto lze v jejich koncepcích nalézt mnoho rozdílů, avšak nedá se tvrdit, že by se na ničem ohledně přátelství neshodli.

Aristotelés na Platónovo učení o přátelství přímo navazuje, proto se pochopitelně často zabývá stejnými či podobnými tématy a odkazuje na stejné básníky. Platón i Aristotelés řeší otázku po tom, kdo se komu stává přítelem, vzniká-li přátelství na základě podobnosti či nepodobnosti, jak se to má s příbuzností v přátelství, jaký je cíl přátelství, jakou roli hraje přátelství v životě člověka a v rámci obce, co je příčinou vzniku přátelství atd. Aristotelés se v několika odpovědích na dané otázky s Platónem shoduje, avšak na rozdíl od Platóna své závěry logicky odůvodňuje a výslovně shrnuje. Zdá se, jakoby mnohdy doplňoval to, co jeho učitel v dialogích zamlčel. Má-li být srovnání různých pojetí přátelství úplné, je nutné se pozastavit i nad odpověďmi, které jsou podobné až totožné.

Nemalou potíž představuje Platónova teze nastolená v *Zákonech*: „*Názvu „přátelské“ užíváme patrně o poměru podobného k podobnému co do dobrosti*

⁶⁵ PATOČKA, J. *Aristotelés*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1994, str. 5.

a stejného ke stejnému a „přátelský“ je také poměr potřebného k majícímu bohatství.“⁶⁶ Tak zní Platónova poslední definice přátelství, která je v rozporu s tím, co bylo uznáno v *Lysidu*, a proto vyvolává mnoho nejasností. Tento problém za Platóna řeší až Aristotelés, když toto tvrzení přijímá i za své. Aristotelés ukazuje, že k přátelství je nutná podobnost v ctnosti a rovnost mezi přáteli, tak je vyřešena první část. Navíc rozděluje přátelství na několik druhů, čímž vysvětluje druhou část Platónova tvrzení o přátelském poměru potřebného a bohatého. Jedná se podle něho v podstatě o přátelství pro užitečnost.

Platón na přátelství aplikuje teorii o užitečnosti a tvrdí, že pouze užitečný člověk může být milován. Aristotelés takovou teorii sice explicitně nezmiňuje, ale logicky vyplývá z několika tvrzení. Právě přátelství u Aristotela přeci zakládá příjemnost s užitečností. Diskutabilní by se mohla prospěšnost zdát u přátelství pro příjemnost, avšak to pro Aristotela není to právě přátelství, a proto je logické, že mu něco musí scházet. Aristotelés tomuto druhu přátelství upírá prospěšnost, a tak ho nepovažuje za dokonalé. Užitečnost je tedy neodmyslitelným prvkem dokonalého přátelství stejně jako u Platóna.

Další významnou vlastností přátelství, ve které se Platón a Aristotelés shodují, je jeho směřování k dobru. Platón věří, že přátelství směřuje k ideji dobra, že idea dobra je tím pravým účelem každého přátelství. Podle Aristotela směřuje právě přátelství k blaženosti, řecky *eudaimonia*, která je mu nevyšším dobrem. Tak se v obou případech přátelství stává krokem vpřed na cestě za dobrem. Dobro je cílem přátelství u Platóna i Aristotela. Dále by se dalo obecně říct, že oba myslitelé spatřují příčinu přátelství v touze po něčem, co je člověku odepřeno. Oba navíc chápou přátelství jako významnou podmínku pro fungování spravedlivé obce a při svých úvahách odkazují na stejné přísloví. Je patrné, že v obecné rovině se Platón s Aristotelem v mnoha ohledech shodují, avšak po detailním rozboru na povrch vyvstávají nezanedbatelné rozdíly těchto dvou pojetí.

Jednou z oblastí, ve které se Platón s Aristotelem rozcházejí, je problematika příbuznosti přátel. Platónovi příbuzenství přátel činí nemalé potíže, v *Lysidu* nenachází žádnou odpověď a v *Symposiu* řeší otázku příbuznosti cestou mýtu. Aristotelés od začátku podporuje myšlenku podobnosti mezi přáteli, a tak mu nic

⁶⁶ PLATÓN. *Zákony*. Přel. Fr. Novotný. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1961, str. 215.

nebrání ve vysvětlení příbuznosti jako podobnosti. Přátelé jsou si příbuzní jedním, tzn. že „*lidé dobří pak mají úplně stejný anebo podobný způsob jednání.*“⁶⁷ Příbuznost přátel tak vystupuje u Aristotela jako podobnost a navíc se mnohdy jedná o příbuznost pokrevní, jelikož nejpevnější přátelství vznikají právě mezi rodinnými příslušníky. Obecně se tak shodují na tom, že přátelé jsou si příbuzní, avšak teprve Aristotelés podává podrobnější výklad.

Mnohem závažnější rozdíl mezi koncepcí přátelství u Platóna a Aristotela se týká forem přátelství. Platón své zkoumání omezuje na pravé přátelství, ale o jiných druzích nemluví. Druhem přátelství by se u Platóna možná dala nazvat láska, kterou vidí jako zmocněné přátelství. Definice uvedená v *Zákonech* by sice mohla naznačovat, že přátelství mezi potřebným a bohatým je dalším druhem přátelství, ale to je jen nepodložený odhad. Oproti tomu Aristotelés výslovně stanovuje různé druhy přátelství a detailně je rozebírá. Neomezuje se tedy ve svých úvahách pouze na dokonalé přátelství. Aristotelés navíc nemluví o lásce jako o zmocněném přátelství. Láska je pro něho citem, avšak přátelství stavem, což mu v pojetí lásky jako vystupňovaného přátelství brání. Vztah mezi přátelstvím a láskou identifikuje Aristotelés jinde. Láska ve formě sebelásky u Aristotela zakládá přátelství, je podmínkou jeho vzniku. Platón tedy vnímá přátelství jako základ lásky, kdežto Aristotelés vidí základ přátelství v sebelásce.

Aristotelés i Platón vkomponovávají do svých politických teorií přátelství, přičemž oba odkazují na přísloví, které tvrdí, že přátelům je vše společné. Přátelství vidí jako základ a nutnou podmínku pro spravedlivý a dobrý chod společnosti. Oba spatřují základní prvek společnosti v rodině, tedy v přátelství mezi mužem a ženou. Platón sice v *Ústavě* představu tradiční rodiny zavrhuje a pracuje s myšlenkou komunismu žen a dětí, ale v *Zákonech* již takový řád nezavádí a naopak zdůrazňuje podstatnost přátelství mezi mužem a ženou, čímž se odklání od pederastie. Aristotelés navazuje spíše na *Zákony* a připouští možnost existence dokonalého přátelství mezi mužem a ženou. Svou ideální společnost stejně jako pozdní Platón staví na představě tradiční rodiny. Platón i Aristotelés upozorňují, že přátelství by mělo panovat i mezi vládci a poddanými. Aristotelés pak tuto tezi konkretizuje a za projev vládcova přátelství označuje prevenci přílišné chudoby a bídy u poddaných. V tom všem se oba myslitelé víceméně shodují.

⁶⁷ ARISTOTELES. *Etika Níkomachova*. Přel. A. Kříž. 3.vyd. Praha : Rezek, 2009, str. 183.

Aristotelés si však na rozdíl od Platóna nemyslí, že by úplná jednotnost obcí prospívala, naopak se domnívá, že by obec ve stavu kompletní jednotnosti přestala být obcí. Pokládá tak Platónův ideální model obce za nesprávný. Aristotelés dává jasně najevo, že ono přísloví o přátelství „*by mělo být aplikováno na majetek, ne na děti a ženy, a na společný užitek, ne společné vlastnictví.*“⁶⁸ Takové uspořádání by ničilo jedno z nejkrásnějších přátelství – příbuzenské přátelství, což by vedlo k mnoha špatnostem. Platón ideální obec vidí v naprosté jednotnosti a v *Ústavě* princip přátelství uplatňuje ve všech oblastech. V *Zákonech* Platón přestává být tak radikálním a přátelství na společnost aplikuje v omezené formě, ale stále vidí nejžádoucnější stav v naprostém společenství žen, dětí i vlastnictví. Aristotelovi je obec mnohostí skládající se z různorodých povah. Naprostá jednotnost by ji připravovala o soběstačnost a soběstačnost je jedním z cílů, ke kterým Aristotelés směřuje, proto nemůže souhlasit s Platónem. Aristotelovi je přátelství více než jednotícím principem, přátelství umožňuje existenci jakéhokoliv politického společenství vůbec. Přátelství dává vznik všem druhům obcí až na tyranidu. Přátelství je Aristotelovi společenství samo. Tam, kde není přátelství, nemůže být ani žádné společenství. Přátelství je tak u Aristotela mnohem integrovanější součástí každé obce. V porovnání s Aristotelem se tedy Platónovo pojetí přátelství jako jednotícího principu v obci jeví jako omezené.

Platón se ve svých úvahách hlavně snaží vysvětlit přátelství jako pojem a řeší ho především v abstraktní rovině. Přátelství ukazuje jako něco významného, hlubokého a směřujícího k ideji dobra. Aristotelés se pokouší podat komplexnější obraz přátelství. Cílem jeho etiky není jen vysvětlovat pojmy, nýbrž ukázat hodnotu přátelství v praxi, její podoby a praktická užití. Přátelství u Aristotela i Platóna vystupuje jako hodnota zasahující do života jednotlivce i společnosti, ale jen Aristotelés ho konkrétněji charakterizuje. Zatímco Platón se spíše snaží přimět čtenáře k zamyšlení nad přátelstvím a navést ho na správnou cestu, Aristotelés podává jasný výklad toho, co je přátelství a jak si takové přátelství udržet. Platónovo a Aristotelovo pojetí přátelství se od sebe sice liší, ale jádro zůstává stejné. Přátelství je život obohacující hodnota, která člověka vede k dobru a která ve své nejčistší podobě náleží hlavně lidem dobrým a ctnostným.

⁶⁸ SIMPSON, P. *A Philosophical Commentary on the Politics of Aristotle*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1998, str. 85.

Závěr

Již samotný fakt, že se Platón a Aristotelés přátelství ve svých úvahách věnují, dokazuje, že přátelství hraje v klasickém řeckém světě významnou roli. Oba myslitelé často vychází z přísloví, obecných názorů a všeobecně uznávaných básníku Homéra, Hesioda a Euripida. Díky tomu, že vychází z obecného mínění a reagují na něj, dozvídáme se mnoho o pohledu starověkých Řeků na hodnotu přátelství. Úkolem této práce však je charakterizovat přátelství jako hodnotu v rámci řecké filosofie a etiky, což v tomto konkrétním případě znamená charakterizovat pojetí přátelství u dvou hlavních představitelů - Platóna a Aristotela.

Platón i Aristotelés přátelství věnují velkou část svých úvah, a tak o své představě o přátelství mnoho vypovídají. Více se přátelstvím zabývá Aristotelés, a tak i více sděluje. Tato práce podává komplexní obraz přátelství jako hodnoty složený z názorů Platónových a Aristotelových, které se poměrně často shodují. Přátelství vnímají jako významnou hodnotu zasahující do života jednotlivce i celé společnosti jako celku. Pravé přátelství je vztahem mezi dobrými a ctnostnými lidmi, které vede přátele k dobru. Přátelství je pro Platóna i Aristotela neodmyslitelnou součástí soukromého i veřejného života, a tak je potvrzeno, že by nemělo být mysliteli opomíjeno a mělo by náležet do středu etických úvah. Aristotelés dokazuje, že přátelství se dotýká každého z nás, a proto je chybou ho pokládat za méně významnou etickou hodnotu.

Při hledání sekundární literatury vyšlo najevo, že přátelství u Platóna a Aristotela je zasvěcen nejen jeden kurz na světových univerzitách. Zahraniční autoři se začínají přátelstvím zabývat mnohem víc, nežli tomu bylo v minulosti. Zdá se, že se přátelství vrací do centra etických úvah. Objevují se tak filosofové, kteří snad sdílí Platónův a Aristotelův názor, že přátelství by nemělo být opomíjeno. A to se právě tato práce mimo jiné pokouší dokázat a snad se jí to daří.

V českém jazyce dosud vyšlo jen pár děl dotýkajících se problematiky přátelství v klasické řecké filosofii a etice, proto tato práce vychází většinou z děl cizojazyčných, konkrétně anglických. Přátelství však bývá stručně zmíněno i v knihách věnovaných rozboru Platónových nebo Aristotelových děl obecně, a tak jsou zmíněny i takové práce. Pro podrobnější a obsáhlejší studium problému přátelství by bylo v budoucnu vhodné zapátrat i v knihách v dalším jazyce například

německém. Nutno poznamenat, že z Aristotelových etik byla vybrána pouze *Etika Níkomachova* jako dílo známější a dostupnější. Pro další studium problematiky přátelství by bylo vhodné prostudovat i starší *Etiku Eudémovu*, která se s *Etikou Níkomachovou* v mnohém shoduje, avšak rozdíly se dají nalézt. Tato práce téma přátelství rozhodně nevyčerpává. Dále by bylo vhodné prozkoumat další spisy nejen Platónovy a Aristotelovy, ale i spisy méně známých myslitelů z daného období. Z anglických titulů byly opět vybrány pouze některé a k dalšímu rozboru problému se nabízí projít si i ty zbývající, které jsou ovšem v České republice těžko dostupné nebo nedostupné.

Tato práce vychází z poměrně velkého množství literatury, aby poskytla v rámci možností co nejvíc možných pohledů na přátelství u Platóna a Aristotela a ukázala tak jeho komplikovanost. Z rozborů Platónova a Aristotelova pojetí přátelství vyvstává ještě mnoho otázek a i jejich pohled na přátelství se zdá být nedokonalým. Hodnota přátelství si tak jistě zaslouží ještě další úvahy a zamyšlení.

Objevování přátelství jako hodnoty v klasické řecké filosofii a etice má význam i pro badatele jako člověka. Mnohdy se názory klasických řeckých filosofů shodují s moderním pohledem na přátelství a otevírají tak oči i modernímu člověku. To, co se mu dosud mohlo zdát samozřejmým, je u Platóna a Aristotela zpochybněno a tematizováno. Tak je badatel donucen se sám nad problematikou zamyslet a již toto zamyšlení ho posouvá jako člověka dál. Studium přátelství tak nemá význam pouze pro etiku jako vědu, nýbrž i pro badatele jako člověka.

Tato práce detailně rozebírá Platónovo pojetí přátelství a posléze i Aristotelovo. Následné srovnání obou přístupů přináší odpověď na původně stanovenou otázku po přátelství jako hodnotě v klasické řecké filosofii a etice. Tato práce nabízí mnoho odpovědí, ale zároveň vzbuzuje i otázky a ukazuje, že problematika přátelství v řecké filosofii a etice není završena a vyžaduje další zamyšlení.

Použitá literatura

- ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Přel. Antonín Kříž. 3. vyd. Praha : Rezek, 2009. 305 s. ISBN 80-86027-29-5
- ARISTOTELÉS. *Politika*. Přel. Antonín Kříž. 2. vyd. Praha : Rezek, 1998. 499 s. ISBN 80-86027-10-4
- AUBENQUE, P. *Rozumnost podle Aristotela*. Přel. Cyril Říha. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2003. 268 s. Přel. z: La prudence chez Aristotle. ISBN 80-7298-075-0
- BERKA, K. *Aristoteles*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1966. 204 s.
- DAVIS, M. *The Politics of Philosophy : A Commentary on Aristotle's Politics*. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1996. 152 p. ISBN 0-8476-8205-6 (překlad vlastní)
- NOVOTNÝ, Fr. *O Platónovi*. Díl třetí. 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1949. 622 s.
- PATOČKA, J. *Aristotelés : Přednášky z antické filosofie*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1994. 128 s. ISBN 80-7021-067-2
- PLATÓN. *Faidros*. Přel. František Novotný. 5. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2000. 88 s. ISBN 80-7298-015-7
- PLATON. *Charmides. Laches. Lysis. Theages*. Přel. František Novotný. 1. vyd. Praha : Laichter, 1940. 162 s.
- PLATÓN. *Symposion*. Přel. František Novotný. 4. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2000. 80 s. ISBN 80-86005-89-5
- PLATÓN. *Ústava*. Přel. František Novotný. 3. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2001. 359 s. ISBN 80-7298-024-6
- PLATÓN. *Zákony*. Přel. František Novotný. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1961. 376 s.
- PRICE, A. W. *Love and Friendship in Plato and Aristotle*. Oxford : Oxford University Press, 2004. 286 p. ISBN 0-19-824899-7 (vlastní překlad)
- REALE, G. *Platón : Pokus o novou interpretaci velkých Platónových dialogů ve světle nepsaných nauk*. Přel. Martin Cajthaml. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2005. Přel. z: Per una nuova interpretazione di Platone. 699 s. ISBN 80-86005-23-2
- SIMPSON, P. *A Philosophical Commentary on the Politics of Aristotle*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1998. 512 p. ISBN 0-8078-2380-5 (vlastní překlad)

STERN-GILLET, S. *Aristotle's Philosophy of Friendship*. New York : State University of New York Press, 1995. 233 p. ISBN 0-7914-2342-5 (vlastní překlad)

STRAUSS, L. *Obec a člověk*. Přel. Michal Mocek. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2007. 256 s. Přel. z: *The City and Man*. ISBN 978-80-7298-116-8

STRAUSS, L. *The Argument and the Action of Plato's Laws*. Chicago : The University of Chicago Press, 1975. 186 p. ISBN 0-226-77698-0 (vlastní překlad)